

OSMANLI ARŞİV BELGELERİNDE KALIPLAŞMIŞ ZARF, SIFAT, EDAT vd. İFADELER

*Muhittin ELİAÇIK**

ÖZET

Türk dili ve edebiyatının önemli kaynaklarından birisi olan Osmanlı arşiv belgelerinde birçok kalıplaşmış kelime kullanılmıştır. Bu kelimelerin çoğu Arapça olup, Farsça ve Türkçe karışık hâlde kullanılanların sayısı da az değildir. Çeşitli zaman ve mekanlarda yazılmış milyonlarca arşiv belgesinde ortak bir dil kullanılmış ve bunun sonucu olarak da kalıplaşan birçok kelime ve ibare bulunmuştur. Bunların arasında zarf, sıfat, edat vb. kelimeler önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada milyonlarca arşiv belgesinin her fonundan mümkün olduğunca yararlanılmış ve kalıp kelimeler tanıklarıyla birlikte ortaya konulmuştur. Belgelerde sık kullanılan zarf, sıfat ve edatlar yaygınlık kazanarak belgeleri okuyan ve dinleyen için çabuk, tasarruflu ve kısa yoldan bir anlatım sağlamıştır. Bu kelimeler, Osmanlı Türkçesinin üç, hatta daha da çok dilden kelimelerle kurulmuş vokabüler zenginliğini daha da artırmıştır. Her birisinin mazisi en az 3-4 asır olan bu kelimelerden çoğunun bugün günlük dilde de kullanıldığı görülmektedir. Her ne kadar bu kelimelerden bir kısmı sadece belgelerde kullanılmış ise de, çoğunun zamanla edebî hayatta ve toplumda da yerini almakta gecikmediği görülmektedir. Çalışmamızda her kullanılan kelimenin değil, yaygınlık kazanıp kalıplaşmış olanların seçilmesine özen gösterilmiştir. Çalışmada, belgelerde geçen kalıp zarf, sıfat, edat vd. ifadeler alfabetik sırayla, tanıklarıyla ve dipnotlarda fonları veya alındıkları eserler gösterilerek verilmiştir. Kelimelere gösterilmesi gereken tanıklar epey fazla olduğundan her kelimeye birer tanık vermekle yetinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı arşiv belgesi, kalıp söz, zarf, sıfat, edat.

THE MOLD ADVERBS, ADJECTIVES, PREPOSITIONS AND OTHER EXPRESSIONS IN THE OTTOMAN ARCHIVAL DOCUMENTS

ABSTRACT

In the Ottoman archival documents which were is a important source of Turkish language and literature is used many the word stereotypes. Most of these words are in Arabic, Persian and Turkish are in use from mixed to very many. At various times and places written in millions of archiving document a common language used and as a

* Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: meliacik63@yahoo.com

result mold was made from a number of words and phrases. Among of these adverbs, adjectives, prepositions and similar words have an important place. In this study utilized as possible from each fund of millions of archive document, and the mold words is shown together with witnesses. Adverbs, adjectives and prepositions which were used frequently in documents and widespread and to reading and listening has provided a narrative for the quick and short way. These words, increased the wealth of multi-language vocabulary of Ottoman Turkish, three, or even further words was established. Each one of these words that many of the past century at least 3-4 are used today in everyday language. Although some of these words are used only the documents, most of them over time, the literary life, and was quick to take its place in society. We each used the word, but took care to choose one's widespread. In our study, mold adverbs, adjectives, prepositions, etc. phrases in alphabetical order, showing works of witnesses and received funds or given in footnotes. Every word was a witness to show that a lot of witnesses.

Key Words: Ottoman archival document, mold word, adverb, adjective, preposition.

Giriş

Osmanlı arşiv vesikaları Türk dili ve edebiyatının mühim kaynakları arasında yer almaktadır. Bu vesikalarda, kalıplaşmış birtakım kelime veya kelime gruplarına rastlanmaktadır. Dil ve edebiyat çalışmaları için büyük önem taşıyan bu kalıp sözler, vesikaların doğru anlaşılabilir kavranılması için de çok önemlidir. Vesikalarda kalıp hâle gelmiş zarf, edat, sıfat ve diğer kelimeler, vesikalar üzerinde biraz mesai harcanıldığında hemen dikkati çekmektedir. Kullanıla kullanıla kalıplaşmış olan bu kelimelerin çoğu Arapça olup, Farsça ve Türkçe olanları da epey bir yekûn tutmaktadır. Bu kelimelerden bazıları, vesikalarla aynileşip özelleşmiştir denilebilir.

Osmanlı arşiv vesikalarının dil, üslup ve ifade özellikleri günümüzde büyük ölçüde diplomatika bilimi kapsamında ele alınmaktadır. 17. yüzyıldan itibaren batıda bağımsız bir bilim dalı hâline gelmiş olan diplomatika, vesika veya belge bilimi şeklinde ifade edilmekte ve İslâm geleneğinde ilm-i inşâ veya fenn-i kitâbet adı da verilen ilimle yaklaşık aynı konuları ele almaktadır. “Hukûkî ve idârî yönden önem taşıyan belge ve resmî kayıtları malzeme ve muhtevâ yönünden inceleyen bilim dalı” şeklinde tanımlanan diplomatika, Grekçe diploma kelimesinden gelmiş ve ikiye katlanmış şey veya kağıt anlamında, eski Yunan’da iki levha arasına yazılmış hukukî akd için kullanılmıştır. Ortaçağ’da diploma kelimesi yerine berat, mektup, belge anlamlarına gelen charta, epistola, littera, pagina, briet ve urkunde kelimeleri kullanılmış, daha sonra diploma kelimesi daha farklı bir anlamda resmî dile tekrar girmiştir (Kütükoğlu 1994:2).

İslâm devletlerinde Asr-ı Saadet’ten itibaren, özellikle yabancı ülkelerle yapılacak resmî yazışmalarda gözetilmesi gereken kurallara büyük önem verilmiş ve bunun için her biri bir diplomatika eseri hüviyetinde olan birçok inşâ ve kitâbet eseri kaleme alınmıştır. İstanbul’un fethinden sonra, Latin diplomatikası ile bir etkileşim içinde olan Osmanlı’da da bu sahada birçok eser yazılmış, bürokraside evrak ve defter kullanma sistemlerinde büyük gelişmeler olmuş, Tacizâde ve Celâlzâde Mustafa Çelebi’nin açtıkları yol Okçuzâde ve Ramanzâde gibi münşiler tarafından devam ettirilerek Tanzimat’a kadar bir ekol oluşmuştur (Gök 2008:739). Osmanlı diplomatikası iki ana devreye ayrılmakta ve birinci devre Kırım’lı Hafız Hüsam’ın Teressül, Ahmed-i Dâî’nin Teressül, Feridun Bey’in Münşeâtü’s-selâtin, Sarı Abdullah’ın Münşeât, Yahya

Turkish Studies

bin Mehmed'in Menâhicü'l-inşâ gibi eserlerinin yer aldığı münşeâtlar devresi; ikinci devre ise, modern anlamda Osmanlı diplomatikası devresi olup bu devrede belge yayınları, Osmanlı arşiv ve tasnif çalışmaları ve Cumhuriyet dönemi arşiv çalışmaları yer almaktadır (Gök 2008:738-740). Münşeât eserleri dışında Osmanlı'da ilk diplomatika çalışmaları, tasnif ve belge neşri çalışmaları şeklinde başlamış ve öncelikle arşivlerin kurulması ve korunması üzerinde durulmuştur. 1909'da Târîh-i Osmânî Encümeni'nin kurulmasını müteakip bu kuruluşun yayın organı olan mecmuada Abdurrahman Şeref ve Musa Kâzım'ın makaleleri Osmanlı diplomatikasını ele alan ilk çalışmalar olarak kabul edilmiştir (Kütükoğlu 1994:7). Avrupalı bilim adamlarınca Osmanlı belgeleri üzerinde ilk çalışmalar 19. yüzyılın ortalarında başlamış ve genelde Macar, Romen ve kısmen de Avusturyalı araştırmacılar tarafından yapılan bu çalışmalar diğer bilim adamlarının da dikkatini çekmiştir. F. Kraelitz'in çalışmasıyla (Kraelitz 1921) Osmanlı belgeleri ilk defa diplomatik yönden kritiğe tâbi tutularak Avrupa belgeleri ile kıyaslanıp diplomatik unsurlar bakımından benzerliklere dikkat çekilmiş, Osmanlı diplomatığı üzerinde Avrupa diplomatığının etkisi olabileceği iddia edilmiştir (Gök 2008:740).

Osmanlı Arşivi tasnif çalışmaları Cumhuriyetin ilk yıllarında Hazîne-i Evrak'ın sınırlı sayıda personeli ve Maârif Vekâletince görevlendirilen kişilere bırakılmış, ciddi hiçbir çalışma yapılmadığı gibi, İstanbul Defterdarlığı maliye arşivi evrakının bir bölümü 1931 yılında çok cüz'i bir fiyatla Bulgaristan'a satılmıştır. 1932'de Muallim Cevdet'in başkanlığında oluşturulan bir heyet "Cevdet Tasnifi" adıyla bir katalog hazırlayıp 220 bine yakın belge tasnif edilmiş, 1935'te Türkiye'ye davet edilen Macar Lajos Fekete Başbakanlık Osmanlı Arşivi ile Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde provenance sistemi (belgelerin işlem gördükleri tarihteki aslı düzenine göre tasnifi)ni uygulamıştır. Bu dönemde Osmanlı diplomatikası üzerine önemli çalışmalar da yapılmış olup Polonyalı Zajackowski ile J. Reyhman'ın birlikte hazırladıkları çalışma (Varşova 1955), Boris Nedkov'un çalışması (Nedkov 1966), onun talebesi Bulgar Asparuh Velkov'un mâliye belgeleri üzerinde yaptığı çalışmalar, Valery Stojanov'un çalışması (Berlin 1983), bu çalışmayla ilgili A. İbrahim Savaş'ın tanıtımı (Savaş 1995), Halil İnalçık'ın makaleleri (İnalçık 1980, 1988), M.Tayyib Gökbilgin'in çalışmaları (Gökbilgin 1979) bunların başında gelmiştir. Mübahat ve Bekir Kütükoğlu'nun çalışmaları da bu sahada yapılan en kapsamlı çalışmalardandır (M.Kütükoğlu 1994, B. Kütükoğlu 1986). Ayrıca, Sait Öztürk (1996), Ali Akyıldız (1995:221-237) ve Muhittin Eliaçık (2000:178-201)'in çalışmaları da burada anılmalıdır (Gök 2008:740-742).

Osmanlı Belgelerinde Kalıp Hâle Gelmiş İfadeler

Bir dilin söz varlığı, serbetçe seçilen ögeler ve her zaman belirli biçimde kullanılan atasözü, deyim, ikileme ve kalıp sözler şeklinde iki ana gruptan oluşmaktadır. Kalıplaşmış dil birimlerinin yaygın şekilde kullanımının bir sebebi olup, bu yaygınlık, kalıplaşmış ögelerin sözlü ve yazılı iletişim sırasında çok fazla çaba gerektirmeden, kısa zamanda söylenip anlaşılabilmesinden kaynaklanmaktadır (Wray 2002; 18). Osmanlı belgelerinin yazımı ve algılanması sürecinde de bir çabukluk ve tasarrufun bulunduğu ve bunun da büyük ölçüde kalıplaşmış ifadelerle sağlandığı söylenebilir. Osmanlı arşiv belgeleri çeşitli tasnifleriyle muazzam bir hazine olup, bu belgelerde kullanılmış birçok kalıp söz ve ifade önemli bir dil ve üslup özelliği olarak karşımızda durmaktadır. Bu çalışmada bu ifadelerden daha ziyade, zarf, sıfat ve edatlar üzerinde durulmaktadır. Bu yönde yapılmış benzer başka çalışmalar (Savaş 1996) olsa da, kalıp sözleri tanıklarıyla birlikte ele alan bir çalışma ise bildiğimiz kadarıyla yapılmamıştır. Belgelerde sık geçen kalıp zarf, sıfat, edat vb. ifadelerin çoğu, devletle iç içe olan Divan şairlerinin eserlerinde de aynen görülmektedir. Sâlifü'z-zikr, âtiyü'z-zikr, mârû'l-beyân, mârû'z-zikr, ânifü'l-beyân, el-hâletü hâzihi, kemâ-kân, mehmâ-emken, fi-mâ-ba'd, min-ba'd vb. sıfat, zarf veya edatlar hem arşiv vesikalarında, hem de manzum veya mensur her türlü edebî eserde kalıp hâlde kullanılmıştır. Osmanlı'da şiirle devletin iç içe olduğu ve şairlerle devlet görevlilerinin çoğu defa aynilemiş hâlde bulunduğu bilinen bir husustur. Padişahlarından çoğu Divan şairi olan bir devletin

Turkish Studies

resmî vesikaları Türk dili ve edebiyatının ilgilendiği kaynakların başında gelmelidir. Çeşitli zaman ve mekanlarda yazılmış milyonlarca arşiv belgesi, sultani belgesinden vilayet defterine kadar yaklaşık aynı dil ve üslup içinde yazılmış ve ortak bir dil kullanılmıştır. Bu ortak dil malzemesinin içinde öyle kullanımlar vardır ki kalıp hâlde karşımıza çıkan diplomatik ifadelerden farklı olarak, bir dil ve üslup özelliği olarak dikkatimizi çekmektedir. Bu kelimeler, Osmanlı arşivlerinde çalıştığımız yedi yıllık bir sürede ve sonrasında binlerce belgeler arasında süzülüp dimağımıza oturmuş ürünlerdir. Dolayısıyla bunları bir yâdigâr olarak ortaya koymayı bir görev telakki ettik ve bu çalışmayı hazırladık. Çalışmamızda, belgelerde sık geçen zarf, edat, sıfat ve diğerleri bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Amacımız, belgelerde yaygın biçimde kullanılarak kalıplaşmış kelimeleri tanıklarıyla birlikte ortaya koymaktır. Belgelerin diplomatik yönü elbette çok incelenmiş ve neredeyse hiçbir boşluk bırakılmamıştır. Ancak, belgelerdeki belirttiğimiz bu kalıplaşmış kelimeleri ayrıntılı ve tanıklarıyla birlikte inceleyen bir çalışma bildiğimiz kadarıyla mevcut değildir. Çalışmamız eksiklikten hâlî ve mükemmel olmayıp, görmeyip atladığımız kelimeler de olabilir. Tespit ettiğimiz kelimelere verdiğimiz karşılıklar öncelikle belgelerdeki kullanıma ait olup, bazen lügat karşılığı da belirtilmiştir. Kelimelere karşılık olarak önerdiklerimizden makul karşılanmayanlar olabilir; bunlara iyi niyetle yaklaşılmasını umarız. Tanıklar bir kitap oluşturacak kadar çok olduğundan her zarf, sıfat veya ibareye vesikalardan seçilen birer tanık verilmiş¹ ve nereden alındığı gösterilmiştir. Çalışmamızda milyonlarca arşiv belgesinin her fonundan mümkün olduğunca yararlanmaya çalıştık. Yararlandığımız belgeler Dîvân-ı Humâyûn ve Bâb-ı Âsafî defterleri (mühimme, ahkâm, nâme-i humâyûn, tahvîl, rûûs, âmedî, teşrîfât, sadâret mektubî, reîsülküttâblık vs.), Defterhâne-i Âmire defterleri (tahrir, tapu tahrir, timar ve zeâmet tevcih vs.) Maliye defterleri (37 kaleme ait defterler), Sadâret defterleri, Yıldız Sarayı arşivi defterleri, nezâret, vilâyet, müfettişliklik defterleri vd. arasından seçilmiştir. Ayrıca, her ne kadar resmî belge olmasalar da, çeşitli devlet görevlilerinin yarı resmî durumdaki yazılarından da tanıklar verilme yoluna gidilmiştir. Çünkü, bu tür yazılarda da belgelerdeki kalıp sözleri örnekleyen birçok nümune bulunmaktadır.

Osmanlı arşiv vesikalarında Arapça, Farsça, Türkçe kelimelerle kurulmuş birçok zarf, sıfat, edat vb. ifade ve ibare kullanılmıştır. Bu çalışmada, Osmanlı arşivlerinin farklı fonlarındaki belgelerden her kelime ve ibare değil, sık kullanılıp yaygınlaşmış olanlar seçilmiştir. Meselâ: el-hâletü hâzihi, hod-be-hod, refte refte, min-haysü'l-mecmû, min-ba'd vb. zarf veya sıfatlar Osmanlı resmî belgelerinde yaygın kullanılmış ve belgeleri okuyan ve dinleyenler için çabuk ve kısa yoldan bir anlatım sağlanmış, bir tür söz ayıklama ve anlam çoğaltma işlemi yapılmıştır. Belgelerde elbette birçok zarf, sıfat, edat kullanılmıştır. Ancak, her kullanılanı değil, birden çok belgede kullanılarak yaygınlaşmış olanlarını seçtiğimizden, Osmanlı belgelerinin konsantre ifadelerle sağlanmış edebî zenginliği de böylece görülmüş olmaktadır. Bu kalıp ifadeler, secîin kapsamına da giren alliterasyon ve asonantların da yardımıyla arşiv vesikalarında başarıyla uygulanmış ve resmî işlemler yapılırken edebiyatla da iç içe olunmuştur. Çalışmamızda ele aldığımız kalıplaşmış zarf, sıfat, edat, bazı kalıp sözler ve bildirme ifadeleri alfabetik sırayla, tanıklarıyla ve dipnotlarda fonları veya alındıkları eserler gösterilerek aşağıda uzun bir liste hâlinde verilmektedir.

Arapça zarflar²

Bilindiği üzere zarf, Arapça bir kelime olup, gramer anlamı: “fiil, fiilimsi, sıfat veya başka bir zarfın anlamını “yer-yön, ölçü-miktar, durum, zaman, soru” gibi bakımlardan açıklayan kelimelerdir. Osmanlı belgelerinde kalıplaşmış hâlde kullanılan zarfların çoğu Arapça olup Farsça

¹ Seçilen kelimelerin tanıkları çok fazla olduğundan birer tanıkla yetinilmiştir.

² Kelimenin öncelikle tanıktaki anlamı verilmiştir. Önceki dipnotta belirtildiği üzere, seçilen kelimelerin tanıkları çok fazla olduğundan tek tanıkla yetinilmiştir.

ve Türkçe olanları da çoktur. Çoğu birkaç kelimedenden oluşan bu zarflardan sık rastlananları üç dilden kullanıma göre tasnif ederek şöyle sıralamak mümkündür:

adîmü'l-îmkân: İmkansız. "Levâzımât-ı sâireden külliyyen hâli ve hîn-i zuhûrlarında bir tedârüke destres olmak adîmü'l-îmkân ve eyyâm-ı bahâr dahi karîb olmağla.."3

ahîren: En son olarak. "Rusyaluların ahîren ta'dîl-i hudûd ile istedikleri arâzînin nokta-i ahîresi Serahs'a iki bin kadem kadar takarrüb eylemekte olduğundan"4

ahyânen: Ara sıra. "...şu kadar ki ahyânen serkeşlikleri zuhur eyledikde.."5

alâ-cenâhi'l-isti'câl: Hemen, çabucak. "..vezîr-i müşârün-ileyh dahi alâ-cenâhi'l-isti'câl der-i devlet-medâra arz u inhâ eyleye..."6

alâ-eyyi hâlin: Her nasıl olsa. "alâ-eyyi hâlin bu gece Üsküdar'a geçip azîmet etdirileceği ma'lûm-ı şâhâneleri buyurulmak için..."7

alâ-hâlihi: Olduğu gibi. "hükûmet-i mahalliyye Bosna ve Hersek'de hâl-i hâzır-ı mezhebiyyeyi alâ-hâlihi terketmek istemeyip..."8

alâ-hasbe'l-emr ve'l-fermân: Emir ve ferman gereğince. "ilâ hâze'l-ân cemî'-i umûr u şü'ûnda alâ-hasbe'l-emr ve'l-fermân amel ve hareket ile iftihar eder bende-i sadâkatkârı olup..."9

alâ-hidetin: Ayrıca. "...der-i devlet-medâra tevârüd eden mekâtîb-i mergûbenizin 'alâ hidetin tafsîlen ecvibe-i meveddet-iştimâli ketb ü irsâl olunmak üzere..."10

alâ-kadri't-tâka: Güç yettiğince. "cânib-i senâkârlarından alâ kadri't-tâka zahîre ve asker ile muâvenet olunduğu..."11

alâ-kavlin: İddiaya göre. "alâ kavlin söyleşmek için ceneral-i mersûm yanına gider iken; vesvese ile avdet ve firâr etmiştir."12

alâ-kile't-takdîreyn: Her iki hâlde. "hey'et-i mezkûreye cihet-i askeriyyeden başka dâhil olacak iki zâtın mülkiyyeden veya ilmiyyeden mi olacağıının ve alâ kile't-takdîreyn harcırahları tesviye etdirilmek üzere isimlerinin iş'ârı menût-ı himmet-i atûfileridir efendim."13

alâ-mâ-kân: Olduğu gibi. "Ol fermân-ı kazâ-cereyânımız alâ-mâ-kân mukarrer olmağın..."14

alâ-melei'n-nâs: Herkesin önünde. "...refikleri tarafından alâ-melei'n-nâs Çıladere karyesinde derdest ve başı kesilerek kazığa takıldığı..."15

alâ-merâtibihim: Derecelerine göre, sırasıyla. "On kadar vücûhdan kimesneye alâ-merâtibihim esb-i müzeyyen ve sevb-i semmûr virilüp..."16

alâ-tarîki'l-muvâza'a: Danışıklı olarak, zâhiren. "tarafeynden alâ-tarîki'l-muvâza'a izhâr-ı hulûs u dostî kemâlidir."17

³ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 1251-F. (1783)

⁴ BOA, Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzât, nr. 219/29. (yıl 1888)

⁵ Mustafa Sami Efendi, Avrupa Risalesi, s. 25-39 (yıl 1840).

⁶ BOA Cevdet Hariciye, nr. 1394, (yıl 1723).

⁷ BOA, Ali Emîrî, I. Abdülhamid, nr. 963, (yıl 1780).

⁸ BOA, Y Mtv, nr. 210/109, (yıl 1900).

⁹ BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr. 5, ss. 23-25, (yıl 1688).

¹⁰ BOA Cevdet Hariciye, nr. 1394, (yıl 1723).

¹¹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 94-B, 94-L (yıl 1776)

¹² BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 36217 (yıl 1827)

¹³ BOA, İrade Husûsî, nr. 48. (yıl 1900)

¹⁴ BOA, mühimme defteri nr. 32, hüküm 456 (yıl 1578)

¹⁵ BOA, HR. SYS 2602-1/159-162. (yıl 1920)

¹⁶ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 1334 (yıl 1785)

¹⁷ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 333-B (yıl 1783)

Turkish Studies

alâ-vechi'l-icmâl: Özetle, özet şeklinde. “alâ vechi'l-icmâl beyân ve i'lâm eylemek epeyce fâideyi müstelzim olacağından...”¹⁸

alâ-vefki'l-merâm: İstenilene uygun olarak. “..eşi”a-i şân u şükûh-ı satvet-i enbûh-ı şehensâhîlerin âlâ-vefki'l-merâm bâ'is-i istikrâr-ı nizâm u intizâm eyleyüp...”¹⁹

alâ-vechi'l-ahrâ: En iyi şekilde. “..tab'-ı hatîrleri alâ-vechi'l-ahrâ mürâât u istinbâ kılındığı hilâlde...”²⁰

alâ-vechi's-sihha: Sahih bir şekilde. "Baron de Kalay'ın ahvâle kesb-i ittilâ' etmek üzere eyâletde devre çıkmış olduğunu alâ-vechi's-sihha i'lâm idüp...”²¹

alâ-vechi't-tafsîl: Ayrıntılıca. “her ne dinmiş ise 'alâ-vechi't-tafsîl ma'lûm-ı şerîfim olmuşdur...”²²

alâ-vechi'l-'umûm: Genel olarak. “Evvelâ mâhiyet-i insâniyyeyi alâ-vechi'l-'umûm mülâhaza ve sâniyen...”²³

ale'd-devâm: Dâimî surette. “sûy-ı dil-cûy-ı kirâmîlerine olan hulûs-ı tâmm müstelzim-i ezkâr-ı 'ale'd-devâm olmakdan nâşî...”²⁴

ale'l-esâmî: İsim isim sayılarak. "...ale'l-esâmî bir kıt'a defteri tanzîm etdirildikten sonra...”²⁵

ale'l-gafle: Gaflete düşürerek. “..mezbûrları hüsn-i tedârük ile ale'l-gafle ele getirüp...”²⁶

ale'l-husûs: Özellikle. "şimdiye kadar ale'l-husûs bizim ittihâz eylediğimiz tedâbir ile haklarında icrâ-yı hükm ve te'sîre muvaffak olamadık.”²⁷

ale'l-'ımyâ: Kötü körüne. “Yoksa ben babamdan veyahud üstâdımdan böyle gördüm, böyle yaparım diyerek ale'l-'ımyâ çalışıp ihtirâ'ât-ı cedîdeye sarf-ı efkâr etmez ise...”²⁸

ale'l-ittlâk: Genellikle, mutlaka. “...mersûm Aleksandri Han'a hitâb olan emr-i âlîde ale'l-ittlâk Gürcistan musarrah olup...”²⁹

ale'l-infirâd: Birer birer. “..ale'l-infirâd yedlerinden memhûrlu senedâtlan i'tâ idüp...”³⁰

ale'l-ittifâk: Birlik içinde. “..bi'l-muhâbere ale'l-ittifâk mukâbele etmemiz emr ü fermân buyurulduğundan...”³¹

ale'l-ittisâl: Aralıksız. “..ale'l-ittisâl ol cânibün ahvâli ile sıhhat ü selâmetünüzi atebe-i ulyâma i'lâm itmekden hâli olmayasız...”³²

ale'l-müfredât: Döküm hâlinde, birer birer. “...sanduk muhteviyâtının neden ibâret olduğunun me'mûrları tahtında olarak ale'l-müfredât beyân edilmesinde...”³³

ale'l-'umûm: Hep, tümüyle. “..müslümanların ale'l-'umûm nâil-i sa'âdet olmaları ve Ruslarla akd-i rişte-i ittihâd eylemeleri için...”³⁴

¹⁸ BOA, İlm-i Tedbîr-i Menzil, Sahak Ebru, s.4-8 (1852)

¹⁹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.36912 (yıl 1826)

²⁰ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.58-B (yıl 1785)

²¹ BOA Y. Mtv. nr. 210/109 (yıl 1901).

²² BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm no:834(yıl 1560)

²³ Hoca Tahsin, Psikoloji, ss. 26-30, (yıl 1894).

²⁴ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.58-B (yıl 1785).

²⁵ BOA, Y Mtv, nr. 120/109, (yıl 1895).

²⁶ BOA, mühimme defteri nr.6, hüküm:1219 (yıl 1565).

²⁷ BOA, Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzât, 175/23 (1883)

²⁸ BOA, Mehmed Şerif, Mecmûa-i Fünûn, s.333-337, (1862)

²⁹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.36138 (yıl 1828)

³⁰ BOA, Cevdet Hâriciye, nr.4681 (yıl 1791)

³¹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.94-B, 94-L (yıl 1776)

³² BOA, mühimme defteri nr.6, hüküm:1152 (yıl 1564).

³³ BOA, Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzât, 296/108(1894)

ale's-sabâh: Sabahleyin. “..ale's-sabâh mihmândârlar bu husûsa vâkıf olmuşlar iken...”³⁵

ale's-seher: Seher vakti, sabahleyin. “..ale's-seher Rastoniçe nâm mahalde üç dört yüz kadar eşkiyâyâ bi't-tesâdüf...”³⁶

ale's-seviyye: Eşit olarak. “Cümlesinin ale's-seviyye her bir kîlesine onar akçe narh konulmuşdur.”³⁷

ale't-ta'cîl: Hemen. “..girü ale't-ta'cîl yazup i'lâm idesiz.”³⁸ “ale't-ta'cîl bir gün ve bir sâ'at tevakkuf itmeyüp...”³⁹

ale't-tafsîl: Ayrıntılıca. “..mûmâ-ileyhimin takrîrlerinden ale't-tafsîl ma'lûm-ı âfileri olacağını ifâde siyâkında...”⁴⁰

ale't-te'âkub ve't-tevâlf: Aralıksız. “..keyfiyyet-i hâllerin muttasıl bildürmekden hâlî olmayasız.”⁴¹

ale't-tedric: Tedricen. “...avdetine kadar rütbesi ale't-tedric terfi' olunmağın...”⁴²

ale't-tevâlî: Ardı ardına. “Rusya ahâlîsinden pek çoğu hükûmet tarafından ale't-tevâlî umûr-ı zâtiyelerine vukû' bulan müdâhaleden dolayı cidden ve bi-hakkın hoşnûdsuzluk gösteriyor.”⁴³

an-kadîmi'l-eyyâm: Eskiden beri. “bir nice timar var ki an-kadîmi'l-eyyâm resm-i ağnâmı bizüm idüğü...”⁴⁴

an-asl: Aslında, hakikatta. “..savb-ı refi'ü'ş-şân-ı dâverâneleriyle an-asl miyânede merbût u müstahkem olan hulûs-ı bî-pâyân ve sıdk-ı mahabbet-i firâvân muktezâsınca...”⁴⁵

ânifen: Demincek. “..ânifen zikr olunan mâddeden sonra ferîklik rütbesine nâil oldum”⁴⁶

an-karîb: Yakından, çok geçmeden. “..eyle olsa bu ma'nânun vukû'ı benim hâtır-ı âtrumda an-karîb tamâm ve mukarrerdür...”⁴⁷

an-samîmi'l-kalb: Gönülden. “Anlar ile olan muvâfakat ittîfâkî olup an-samîmi'l-kalb olmayup...”⁴⁸

ba'dehu: Ondan sonra. “..ba'dehu ma'rifet-i şer'le keşf olundukdan sonra...”⁴⁹

ba'de'l-yevm: Bundan sonra, artık. “..ba'de'l-yevm cemî'-i avârız-ı dîvâniyyeden emîn ve mu'âf ve müsellemler ola...”⁵⁰ “..vusûl buldukda ba'de'l-yevm penç-yekden hâsil olan akçayı kıdvetü'l-emâcid Muzaffer zîde kadruhu ma'rifetiyle yarar oğlanlar alup gönderesin...”⁵¹

ba'demâ: Bundan sonra. “Beylerden biri ba'demâ kendilerinin dahi âsâr-ı vefireden berü muttasıf oldukları sadâkat-ı kâmile ile hizmet eyleyeceklerini te'mîn etmişdir.”⁵²

³⁴ BOA, Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzât, 175/23 (1883)

³⁵ BOA, Ali Emîrî, I. Abdülhamid, nr 1595, (yıl 1783).

³⁶ BOA, HR. SYS nr.250/1 belge nr.96. (yıl 1892)

³⁷ BOA, Tapu tahrir defteri, nr.157 (yıl 1530)

³⁸ BOA, A.DVN, nr.790, hüküm nr.100 (yıl 1501)

³⁹ BOA, A.DVN, nr.790, hüküm nr.54 (yıl 1501)

⁴⁰ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.58-B (yıl 1785).

⁴¹ BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm no:458(yıl 1559)

⁴² Yakovaki (Divan Tercümanı), Castera:Rusya Tarihi, 1246/1831.

⁴³ BOA, Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzât, 175/23 (1883)

⁴⁴ BOA, A.DVN, nr.790, hüküm nr.100 (yıl 1501)

⁴⁵ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.94-B, 94-L (yıl 1776)

⁴⁶ Tezkire-i Napolyan, s. 2-8 (yıl 1872)

⁴⁷ BOA, A.DVN, nr.790, hüküm nr.407 (yıl 1501)

⁴⁸ BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm no:625(yıl 1559)

⁴⁹ BOA, Ali Emîrî, I. Abdülhamid, nr 1595, (yıl 1783).

⁵⁰ BOA, A.DVN, nr.790, hüküm nr.154 (yıl 1501)

⁵¹ BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm no:742(yıl 1560)

Turkish Studies

ba'de'n-nazar: Bakıp gördükten sonra. "Ba'de'n-nazar bu hükm-i şerîfi elinde ibkâ idesiz."53

ba'de's-sübût: Sabitleştikten sonra. "...üzzerlerinde güzeşte hakkı var ise ba'de's-sübût tahviline düşen hakkın hükm idüp bî-kusûr alıviresin."54

bağteten: Aniden. "...hıttâ-i Kırım'ı bağteten istflâ eyledikleri..."55

belegan mâ-belâg: Çok kâfi derecede. "...bu beyânât belegan mâ-belâg bir tekzîbnâme dimekdir."56

bi-avnihi te'âlâ: Allah'ın yardımıyla. "bi-avnihi te'âlâ ledâ-şerifi'l-vusûl fi-mâ-ba'd dahi ne vechle haberi istimâ' olunur ise..."57

bi-aynihi: Aynen. "...bi'l-farz bedende her ne kadar sıhhat u selâmet olsa müterekkib olduğu eczâ derecelerine nisbetle ondan teessür edeceği gibi bi-aynihi cism-i devlet dahi..."58

bi'd-defe'ât: Defalarca. "...çend mâhdan berü bi'd-defe'ât Gence kal'ası mesfûr İrakli Han tarafından asker-i vefire ile mahsûr olunduğu..."59

bi-ecma'ihim: Hep, bütünüyle. "İki kıt'a kağıd bi-ecma'ihim atebe-i ulyâlarına arz olunmağla..."60

bi-esrihim: Hep birlikte. "Mektûb gönderip Ardahan kulları kethüdası olan Ali'den bi-esrihim kadıya varup şikâyet idüp..."61

bi-eyyi hâlin: Mutlaka. "Vakt fevt olmadın bi-eyyi hâlin imdâdlarına erişmenüz lâbüdd ü lâzımdur."62

bi-eyyi tarîkin(vechin) kân: Herhangi bir şekilde. "...bi-eyyi tarîkin kân ehl-i fesâdı ele getirüp..."63

bi-gayri hakkın: Haksızca. "...bi-gayri hakkın mahkûmiyetimiz cihetine gidilmesi..."64

bi-hakkın: Tamamıyla, hakkıyla. "Rusya ahâlîsinden pek çoğu hükûmet tarafından ale't-tevâlî umûr-ı zâtiyyelerine vukû' bulan müdâhaleden dolayı cidden ve bi-hakkın hoşnûdsuzluk gösteriyor..."65

bi-hasebi'l-iktizâ: Gerektiği için. "...bu esnâda bi-hasebi'l-iktizâ şeref-efzâ-yı sudûr olat hatt-ı humâyûn-ı inâyet-makrûnum mücibince..."66

bi-hasebi's-şer'(-i şerîf): Şeriat gereğince. "...bi-hasebi's-şer' fesâdı zâhir olanların..."67

bi-hasebi't-takdîr: Kaza ve kader gereğince. "...bi-hasebi't-takdîr dûçâr-ı kazâ olur isem..."68

bi-hasebi'z-zâhir: Zâhiren. "Şimdilik bi-hasebi'z-zâhir âsâr-ı istiklâl Baban Han tarafında nümûdâr olmağla..."69

⁵² BOA, Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzât, 162/57 (1879)

⁵³ BOA, A.DVN, nr.790, hüküm nr.22 (yıl 1501)

⁵⁴ BOA, mühimme defteri nr.6, hüküm:1001 (yıl 1564).

⁵⁵ BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr. 9, s.221-222 (1788)

⁵⁶ BOA, Yıldız Mütenevvi Ma'rûzât, 205/25 (1900)

⁵⁷ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.324-G (yıl 1783)

⁵⁸ Tercümân-ı Ahvâl, nr. 34, s. 1-3, (yıl 1861)

⁵⁹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.94-B, 94-L (yıl 1776)

⁶⁰ BOA, Cevdet Dâhiliye, nr.15122 (yıl 1783)

⁶¹ BOA, mühimme defteri 3, hüküm nr:1382 (yıl 1560)

⁶² BOA, Nâme-i Humâyûn def. nr. 5, s.219-220 (1696)

⁶³ BOA, mühimme defteri nr.6, hüküm:1001 (yıl 1564).

⁶⁴ BOA, HR. SYS nr.259/1 belge nr.66. (yıl 1902)

⁶⁵ BOA, Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzât, 175/23 (1883)

⁶⁶ BOA, A.DVN, nr.1/3 (yıl 1767)

⁶⁷ BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm no:120 (yıl 1559)

⁶⁸ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.6700 (yıl 1797)

Turkish Studies

bi-inâyeti'llahi te'âlâ: Allah'ın yardımıyla. "...bi-inâyeti'llahi te'âlâ kahr u tedmîr ve def'-i mazarrat-ı a'dâda sa'y u dikkat olunmak ma'kûl u münâsib görüldüğü.."⁷⁰

bi'l-'aks: Tam tersi. "...kesb-i salâh etmek şöyle dursun bi'l-aks o derece vahim bir şekl ü sûrete girmiştir..."⁷¹

bi'l-beyân: Bildirerek. "Buralardaki mezhebdâşlarının esâretten kurtarılması bir ittifâk-ı sâbit ve sahîha mütevakıf olduğunu bi'l-beyân."⁷²

bi'l-etrâf: Ayrıntılıca. "Ahâlî-i merkûmenin ihtiyâcat ve âdâtlarını ve i'tikâdât-ı mezhebiyyelerini bi'l-etrâf tedkik eylemek lâbüddür."⁷³

bi'l-farz: Olduğunu kabul ederek, faraza. "...bi'l-farz bedende her ne kadar sıhhat u selâmet olsa mütearekkib olduğu eczâ derecelerine nisbetle ondan te'essür edeceği gibi bi-aynihi cism-i devlet dahi..."⁷⁴

bi'l-fi'l: Gerçekten, fiilen. "...bi'l-fi'l Şirvan hanı olan..."⁷⁵ "...bi'l-fi'l kâfirlerden alınan kadırğa ile..."⁷⁶

bi'l-iktizâ: Gerektiği için. "...ve eger bi'l-iktizâ verilmek lâzım gelse..."⁷⁷

bi'l-istifâde: Yararlan(ı)arak. "...havâların müsâ'adeli olmasından bi'l-istifâde hemen avdet eylesine."⁷⁸; "...ihtilâl-i dâhilîden bi'l-istifâde Van'a duhûl eden Rusya'nın dahi bi'l-umûm ahâlî-i İslâmiyyeyi katliâm eyledikleri.." ⁷⁹

bi'l-isti'lâm: Bilgi istenilerek. "Taşlıca Mutasarrıflığından bi'l-isti'lâm cevâben şimdi alınan telgrafnâmede..."⁸⁰

bi'l-istidlâl: Deliliyle anlayarak. "Gazeteler İtalya için bunda bir telâfi-i mâ-fât ciheti olduğunu karâ'inden bi'l-istidlâl..."⁸¹

bi'l-istîzân: İzin istenilerek. "Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ karârıyla bi'l-istîzân şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî mücebince..."⁸²

bi'l-ittifâk: Birleşerek. "a'dâ-yı li'âmın kahr u tedmîrinde muktezâ-yı vakt ü hâle göre bi'l-ittifâk teşmîr-i sâ'id-i dikkat ü ihtimâm eylemeleri..."⁸³

bi'l-külliyye: Tümüyle. "...bi'l-külliyye perâkende ve müteferrik olup..."⁸⁴

bi'l-ma'iyye: Birlikte. "Yoldaşlarıyla bi'l-ma'iyye me'mûriyyet-i lâzimesini îfâ ederdi."⁸⁵

bi'l-müzâkere: Görüşerek. "...ve sâir iktizâ edenler ile bi'l-müzâkere cevâbları verilmek muhtâc ve taraf-ı hümâyûnuma arz oluna..."⁸⁶

bi'l-umûm: Bütün. "...ihtilâl-i dâhilîden bi'l-istifâde Van'a duhûl eden Rusya'nın dahi bi'l-umûm ahâlî-i İslâmiyyeyi katliâm eyledikleri.." ⁸⁷

⁶⁹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.6700. (yıl 1797)

⁷⁰ BOA, Nâme-i Humâyûn defteri nr.5, ss. 19-22. (yıl 1688)

⁷¹ BOA, HR. SYS, nr. 258 1. belge nr. 37-58. (yıl 1902)

⁷² BOA, Y. Mtv. nr.39/50. (yıl 1889)

⁷³ BOA, Yıldız Sadâret Husûsi Ma'rûzât nr.175/23.(1883)

⁷⁴ Tercümân-ı Ahvâl. nr.34, s.1-3. (1861)

⁷⁵ BOA, Nâme-i Hümâyûn defteri nr.9. s.148. (1784)

⁷⁶ BOA, A.DVN. nr.790, hüküm 137. (yıl 1501)

⁷⁷ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.31321. (yıl 1829)

⁷⁸ BOA, İrâde-Hâriciye, nr. 9707. (yıl 1860)

⁷⁹ BOA, HR. SYS 2872/2. belge nr. 19-33 (yıl 1916)

⁸⁰ BOA, Y.A. Hususi, nr. 497/21. (yıl 1905)

⁸¹ BOA, Y.A. Hususi, nr. 525/70. (yıl 1908)

⁸² BOA, Y.A. Hususi, nr. 526/142. (yıl 1909)

⁸³ BOA, Nâme-i Hümâyûn defteri nr.8,ss.123-124(1743)

⁸⁴ BOA, A.DVN. nr.790. hüküm nr.182 (yıl 1501)

⁸⁵ Yakovaki (Divan Tercümanı), Castera:Rusya Tarihi, 1246/1831.

⁸⁶ BOA, Ali Emîrî, I.Abdülhamid, nr. 760 (yıl 1783)

⁸⁷ BOA, HR. SYS, 2872/2, belge nr. 19-33 (yıl 1916)

Turkish Studies

bi'l-vücûh: Tüm yönleriyle. "umûr-i âcizânemiz bi'l-vücûh ind-i şerîflerinde ta'rîf ü tavsiyeden müstağnî olup.."88

bi-mennihi te'âlâ: Allah'ın yardımıyla. "bi-mennihi te'âlâ hidemât-ı dîn ü Devlet-i Aliyyede teşmîr-i sâid-i ihtimâm olunduğu bi-iştibâhdır."89

binâ'en: -den dolayı. "..aded-i sükkân 248105 adam ilâvesiyle kesb-i tezâyüd etmiş olduğu melhûz olduğuna binâ 'en."90

binâ'en alâ-hâzâ: Bundan dolayı. "..binâ'en alâ-hâzâ protokolün tâ'dîli emrinde vukû' bulacak teşebbüsât ya adem-i muvaffakiyetle neticelenmek veyahud altıncı mâddedeki ahkâm-ı nâfi'anın feshi mukâbilinde netîce-pezîr olmak muhtemel olduğundan..."91

binâ'en alâ-zâlik: Bundan dolayı. "..binâ'en alâ-zâlik tabiat-ı tâife-i insâniyânı bu minvâl üzere yaratmış olduğu hasebiyle.."92

binâ'en aleyh: Dolayısıyla. "..binâ'en aleyh ol dahi Ağa Muhammed Han kendüyi taleb eyledikde gitmeyüp.."93

bi-nefsihi: Bizzat, kendisi. "..eyle olsa sana i'timâd-ı tâmm olduğu ecilden binefsihi mezbûr sınırın üzerine varup.."94

bi'n-nefs: Bizzat. "..dâmen-dermiyân-ı ihtimâm olarak bi'n-nefs ser-hudûdumuz Ahilkelek'e azîmet olunup.."95

bi'n-nisbe: Bir dereceye kadar. "Mezkûr iki eyâlet ahâlî-i İslâmiyyesinin hâl-i hâzır ile bi'n-nisbe islâh-ı hâlleri için..."96

bi't-tab': Tabii olarak. "Bu misillü tedabîrden dolayı bi't-tab' müslümanların havf u ihtirazları ân-be-ân tezâyüd eylemekdedir."97

bi't-taharrî: Araştırarak. "Çete efrâdı İslâm hânelerini bi't-taharrî hânelerde buldukları İslâm ve yahûdîlerin bâkire kızlarına tasallut..."98

bi't-tahsîs: Özellikle, hele de. "...mezkûr hastahâne gâyet dayyık olup bi't-tahsîs tezâhüm-i enfâs-ı kesîreden hastegânın marazları müştedd olmak ve digerlerine sirâyet etmek gibi mahzûrdan dahi sâlim olmadığından.."99

bi't-tahkîk: Araştır(ıl)arak. "..keyfiyyetin bi't-tahkîk iş'arı mütevakkıf-ı himmet-i behiyyeleridir."100

bi't-tahvîl: Çevrilerek, döndürülerek. "Hidemât-ı hasenelerine mebnî bâlâda ismleri muharrer Mîrlivâ Mustafa Kemâl Paşa'nın hâmil olduğu ikinci rütbe mecîdî nişânı kılınçlı birinci rütbe mecîdî nişânına bi't-tahvîl..."101

bi't-takdîm: Sunularak. "Müsvedde-i mezkûre bi't-takdîm meşmûl-i nazar-ı şevket-eser-i cenâb-ı şehenşâhî buyurulmuş..."102

⁸⁸ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 324-B. (yıl 1783)

⁸⁹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.94-B, 94-L (yıl 1776)

⁹⁰ Takvîm-i Vekâyi', nr. 57, (yıl 1833)

⁹¹ BOA, HR. HMŞ. İŞO, nr.36/4. 30677. (yıl 1912)

⁹² Hukûk-ı Nâs, Tasvîr-i Efkâr, nr.20. s. 4. (yıl 1862)

⁹³ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 6748-B. (1795)

⁹⁴ BOA, A.DVN. nr.790, hüküm 293. (1501)

⁹⁵ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 1334. (yıl 1785)

⁹⁶ BOA Y.A. Hususi, nr.413/134. (yıl 1901)

⁹⁷ BOA Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzât nr.175/23. (yıl 883)

⁹⁸ BOA, HR, SYS 2872/2, belge nr. 92-98. (yıl 1916)

⁹⁹ Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis, nr. 480-482 (yıl 1862)

¹⁰⁰ BOA, İrâde-Meclis-i Vâlâ, nr. 6455. (1850)

¹⁰¹ BOA, Harbiye Taltîfât-Tevcihât, dosya nr.67/5(1917)

¹⁰² BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 7620. (1802)

Turkish Studies

bi't-tamâm: Tamamen. "Suyı bi't-tamâm zâviyeye akıdasın."103

bi't-tanzîm: Düzenlenerek. "Sâlifü'l-arz beş mâddeyi hâvî evrâk-ı tahkikiye nâhiyenin eşrâf ve ahâlî-i mu'teberânından bi't-tahkîk anlaşılmiş olmağla işbu evrâk-ı tahkikiye bi't-tanzîm tasdik kılındı."104

bi't-tav'i ve'r-rızâ: İsteyerek ve razı olarak. "...bi't-tav'i ve'r-rızâ mezbûre Ayişe Hatun ve yoldaşlarını katl ü gâret itdüklerin ikrâr eylediklerinden sonra..."105

bi't-tecribe: Tecrübeyle. "...vebâ hastalığına karantina usûlü misillü bi't-tecribe nice keyfiyyetler ve çâreler bulmaktadırlar."106

bi't-tedkîk: İnceleyerek. "Gümrük emîni vekîli izzetlü beyefendi bi't-tedkîk îcâbını ifâde eylesin deyü buyuruldu"107

bi't-tedric: Tedricen. "Ezmine-i kadîmeden beri Hindistan'da cem' ü iddihâr olunan esbâb-ı servet ü sâmân bi't-tedric İngiltere'ye intikâl etmekte olup.." 108

bi't-tefrîk: Ayırarak. "...cesîm mektepleri bi't-tefrîk onlarda mümkün mertebe kulak dolgunluğu olmak için..."109

bi-tevfîkihi te'âlâ: Allah'ın yardımıyla. "Bi-tevfîkihi te'âlâ her husûsda âbâ vü eslâflarından ziyâde mesâ'î-i hamîde ve me'âsir-i pesendide zuhûra getirmege.."110

bi-vechin mine'l-vücûh: Herhangi bir şekilde. "...kâffe-i hukûk-ı rûsûm-ı örfiyyesine bi-vechin mine'l-vücûh kimesne dahl u ta'arruz itmeyüp..."111

bi'z-zarûre: Zaruri olarak, ister istemez. "...bi'z-zarûre beş on günlük askerlerinin ta'yînâtı verildikten sonra..."112

dâimen ve müstemirren: Daima. "Devlet-i Aliyemin dâimen ve müstemirren ni'am ve eltâf-ı cezîlesine mazhariyyete..."113

eben an-ceddin: Kuşaktan kuşağa. "...kadîmden eben an-ceddin Devlet-i Aliyye-i ebedü'd-devâmın bende-i dîrînelerinden olup..."114

ecil: İçin, dolayı. "Siz dahi kadîmül-eyyâmdan atebe-i ulyâmuza sadâkat u ihlâs ile intisâb u ihtisâs etmiş kadîmî dostumuz olduğunuz ecilden..."115

ekallün mine'l-kalîl: Gayet az. "Tertîbât-ı mezkûre ekallün mine'l-kalîl ve Kırım ordusu be-her-hâl tedârükât-ı kaviyyeye mevkuf olmaktan nâşi.."116

el-ân: Şu anda, hâlen. "...mûmâ-ileyhin taht-ı tâbi'iyetinde olup.."117

el-hâletü hâzihi: Şimdi, hâlen. "...el-hâletü hâzihi fermân-ı şerîfimiz üzre müşârün-ileyh serdâr asâkir-i nusret-şi'âr ile bi-inâyeti'llahi te'âlâ Şirvan'a dâhil oldukları i'lam olunmağın.."118

el-yevm: Hâlâ. "El-yevm derûn-ı Tiflis'de külliyyetlü Moskovlu olmayup..."119

¹⁰³ BOA, ADVN nr.790, hüküm 204 (yıl 1501)

¹⁰⁴ BOA, HR. HU 2878/66.

¹⁰⁵ BOA, mühimme defleri nr.3, hüküm 441. (yıl 1559)

¹⁰⁶ Mustafa Sami Efendi, Avrupa Risalesi, s.25-39. (1840)

¹⁰⁷ BOA, BEO-AMKT, nr. 15/40. (yıl 1844)

¹⁰⁸ Vahan, Mecmûa-i Fünûn, nr. 8, s.343-353. (1862)

¹⁰⁹ Takvîm-i Vekâyi', nr 176. (yıl 1838)

¹¹⁰ BOA, Nâme-i Humâyûn de'feri, nr.6, s.98-100.(1704)

¹¹¹ BOA, ADVN nr.790, hüküm 328 (1501)

¹¹² BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 1334. (yıl 1785)

¹¹³ BOA, Nâme-i Humâyûn de'feri, nr. 9, s. 221-222. (yıl 1788)

¹¹⁴ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 94-M (yıl 1776)

¹¹⁵ BOA, mühimme de'feri nr.32, hüküm 456. (yıl 1578)

¹¹⁶ BOA, A.DVN, nr.1/56. (1778)

¹¹⁷ BOA, Yıldız Esas Evrakı, kısım 14, nr.382. (yıl 1880)

¹¹⁸ BOA, mühimme de'feri, nr. 32, hüküm 456. (yıl 1578)

¹¹⁹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 339. (yıl 1783)

Turkish Studies

fe-emmâ: Ne var ki. “..fe-emmâ parkan-ı mezbûrun binâsına mübâşeret olunmadın fevt olup...”¹²⁰

fe-lâ cerem: Şüphesiz. “..fe-lâ cerem bu makûle bağteten zuhûr etmiş böyle bir hâdise-i garîbenin inhâsında mecbûriyyet-i çâkerânem olduğu, ancak...”¹²¹

fevka'l-âde: Olağanüstü. “cânib-i saltanat-ı seniyyeden Afganistan'a öyle fevka'l-âde bir sefir i'zâm olunur ise...”¹²²

fevka'l-gâye: Son derece. “..ana ve oğlunun fevka'l-gâye bâ'is-i mesrûriyyet ü mübâhâtları olacak bir keyfiyyet olmaktan nâşi...”¹²³

fevka'l-hadd: Fevkalâde. “Re'âyâ fevka'l-hadd zulm u hayf itmişdür diyü itdüğü bid'atleri defter idüp...”¹²⁴

fi'l-asl: Aslında. “Gence kal'ası derûn-ı Azerbaycan'da kılâ'-ı sâireye kıyâs olmayup fi'l-asl Devlet-i Aliyye'nin binâsı ve metîn ü müstahkem bir kal'ası olup...”¹²⁵

fi'l-cümle: 1. Hâsıl-ı kelâm. “Fi'l-cümle bunun yirinde olan kovandan ve koyundan ne müteveccih olursa hükm idüp alıviresiz.”¹²⁶ 2. Hep, bir hayli. “..fi'l-cümlemiz size da'vâcı oluruz.”¹²⁷

fi'l-hakîka: Gerçekten. “Mîr-i mûmâ-ileyh fi'l-hakîka reşid ü fehîm bendeleri olup...”¹²⁸

fi'l-vâki: Gerçekte, hakikaten. “..fi'l-vâki Devlet-i Aliyye'nin han-ı mesfûr üzerine sefer eylemege emr-i şerîfleri olur ise...”¹²⁹

fi-mâ-ba'd: Bundan sonra. “..fi-mâ-ba'd dahi her hâlde sıdk-ı niyyet ve hulûs-ı taviyyet ile dîn-i mübîn ve Devlet-i Aliyyemize muvâfik hidemât-ı celîle ve mesâ'î-i cezîle melhûz-ı humâyûnumuz olmağla...”¹³⁰

fi-nefsi'l-emr: İşin aslında. “fi-nefsi'l-emr Revan kal'ası ziyâdesiyle metîn olup...”¹³¹

fi-vaktinâ hâzâ: Zamanımızda. “...milel-i ütemeddine miyânında mevcûd olan ulûm ve sanâyi'i tefahhusa mecbûr olarak fi-vaktinâ hâzâ dünyâda en ilk millet olmuşlardır.”¹³²

halefen an selef: Kuşaktan kuşağa. “Han-ı mûmâ-ileyh halefen an-selef ol diyârın hükümdârı olmayup...”¹³³

hâliyâ: Hâlen. “..hâliyâ şöyle arz olundu ki..” “..hâliyâ bunlardan nesne taleb idüp ta'addî iderlermiş.”¹³⁴

husûsâ: Özellikle. “..avları kurt ve tilki ve husûsâ öküz kadar beyaz ayı imiş...”¹³⁵

icâleten: Hemen, acilen. “..fi'l-hakîka müşârûn-ileyhe icâleten külliyyetlü akça irsâli muktezâ idüğü...”¹³⁶

¹²⁰ BOA, mühimme defteri nr. 3, hüküm 342. (yıl 1559)

¹²¹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 6722-E. (yıl 1798)

¹²² BOA, İrâde-Hâriciye, nr. 16642/3. (yıl 1877)

¹²³ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 36138. (yıl 1828)

¹²⁴ BOA, mühimme defteri nr. 3, hüküm 220. (yıl 1559)

¹²⁵ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 94-M (yıl 1776)

¹²⁶ BOA, A.DVN nr. 790, hüküm nr.41 (1501)

¹²⁷ BOA, HR.SYS 2877/5, belge nr.1,3-6 (yıl 1919)

¹²⁸ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 94-B, 94-L (yıl 1776)

¹²⁹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 860-M (yıl 1784)

¹³⁰ BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr.7, s 65-66./1723

¹³¹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 860-M (yıl 1784)

¹³² Tarih-i Amerika (terc. Ali Rıza), vrk.2a-3b (1858)

¹³³ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 36547. (yıl 1713)

¹³⁴ BOA, A.DVN, nr. 790 hüküm 98. (yıl 1501)

¹³⁵ Cerîde-i Havâdis, nr.151. (1843)

¹³⁶ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 9992,9978. (yıl 1790)

ilâ-hâzihi'l-ân: Bu ana dek. “..ilâ-hâzihi'l-ân cemî’-i umûr u şü’ünde alâ-hasbe’l-emr ve’l-fermân amel ve hareket ile...”¹³⁷

ilâ-inkırâzi'd-devrân: Kıyamete dek. “..ilâ-inkırâzi'd-devrân mâye-i mübâhât olacak vechle..”¹³⁸

imdi: Artık, şimdi, öyleyse. “..imdi yapdurup itmâma irişdürmesin emr idüp buyurdum ki..”¹³⁹

imtisâlen li'l-emr: Emre uymak için. “..imtisâlen li'l-emr ve tahsilen li-rızâikümü 'l-âli..”¹⁴⁰

inde'l-icâb: Gerektiginde. “..inde'l-icâb kendi kumandanlarına ve me'mûrlarına bilâ-te'hîr lâzım gelen me'zûniyyeti i'tâ eylemekliğini şimdiden ta'ahhüd ederler..”¹⁴¹

inde'l-iktizâ: Gerektiginde. “Bosna muhâcirlerinin inde'l-iktizâ havâlî-i hudûdiyyeye ba'id mevâki'de iskân edilecekleri tabî'îdir.”¹⁴²

kadîmü'l-a'vâmdan: Eskiden beri. “..kadîmü'l-a'vâmdan ilâ-hâzihi'l-ân mâbeynimüzde olan hüsn-i sebkât ve vüfûr-ı mahabbet muktezâsınca...”¹⁴³

kâyinen mâ-kân: Olup bulunan. “..hiç ehad kâyinen mâ-kân mâni' ü müzâhim olmayup..”¹⁴⁴

ke-ennehu: Sanki, güya. “..müzâkere olunan şeylere ke-ennehu ittifâk-ı ârâ ile karâr verildiğine zehâb olunmakda ise de...”¹⁴⁵

ke-en-lem-yekûn: Hiç yokmuş gibi. “..fevka'l-âde münbit ve hem de vâsi' olan arâzisine nisbeten ahâlî-i mevcûdesi ke-en-lem-yekûn hükmünde olup muhâcirin iskânı hâlinde muhassenâtı derkârdır.”¹⁴⁶

ke'l-evvel: Eskisi gibi. “..ke'l-evvel miyânede merbût olan ta'ahhüdlere üzerinde sâbit-akdâm oldukları..”¹⁴⁷

kemâ fi'l-evvel: Önceki gibi. “..lâkin muhafız-ı mûmâ-ileyh icrâ-yı tedâbir ile kârbân-ı Revanı celb ü tergîb etmekle kemâ fi'l-evvel âmed-şüd üzere oldukları..”¹⁴⁸

kemâ fi's-sâbık: Geçmişte olduğu gibi. “..ebnâ-yı sebîl ve tüccâr Hoy üzerinden gidip gelmekte ve kemâ fi's-sâbık alış veriş etmekte oldukları..”¹⁴⁹

kemâ hiye hakkîhâ: Hakkıyla. “...mâ-ba'de't-tabî'iyenin agrâzına kemâ hiye hakkîhâ muttali' olduğuma teşekküren..”¹⁵⁰

kemâ hüve fi's-sâbık: Eskiden olduğu gibi. “..mu'âvenet-i mâddiyyenin kemâ hüve fi's-sâbık bî-dirîğ buyurulmasını istihâm eylemek ümniyye-i yegânesiyle gelmişdim.”¹⁵¹

kemâ hüve hakkîhi: Hakkıyla. “..bu kazıyyeyi dahi kemâ hüve hakkîhi teftîş ü tefahhus idesiz.”¹⁵²

Kemâ yenbagî: Gereğince. “..mugâyir-i şer'-i şerîf hâlâtın vukû'a getirilmemesine kemâ yenbagî sa'y ü gayreti akdem-i umûr add eylediğimden..”¹⁵³

¹³⁷ BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr.5, s 23-25. (yıl 1688)

¹³⁸ BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr.7, s 237-239.(yıl 1731)

¹³⁹ BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm 585. (yıl 1559)

¹⁴⁰ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 7093. (yıl 1796)

¹⁴¹ BOA, Mu'âhedenâmeler, nr.56/15. (1879)

¹⁴² BOA, HR.HMS İŞO, nr.29/2-4, belge 18/2 a, b. (1910)

¹⁴³ BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm 893. (yıl 1560)

¹⁴⁴ BOA, A.DVN, nr. 790 hüküm 47. (yıl 1501)

¹⁴⁵ Meclis-i Ahkâm-ı Adliyyede meşveret usûlü lâyhâsı, Takvîm-i Vekâyi', nr.188. (1839)

¹⁴⁶ BOA, Y.A. Hus., nr.1763/32. (yıl 1884)

¹⁴⁷ BOA, Cevdet Hâriciye, nr. 4681. (yıl 1791)

¹⁴⁸ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 860. (yıl 1784)

¹⁴⁹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr 6748-B. (yıl 1795)

¹⁵⁰ Ebû Ali Sinâ (Abdülkerim Efendi), s.2-5. (yıl 1862)

¹⁵¹ BOA, Yıldız Esas Evrakı, kısım 14, nr.382. (1880)

¹⁵² BOA, A.DVN, nr. 790 hüküm 420. (yıl 1501)

¹⁵³ BOA, İrade-Hâriciye, nr. 9707. (yıl 1860)

Turkish Studies

kemâ-kân: Eskiden olduğu gibi. "Dağıstan hanlığı kemâ-kân han-ı mûmâ-ileyhin uhdesine tevcih ü ihsân-ı humâyûn buyurulmuş olduğundan.."154

ke's-şemsi fi-vasati'n-nehâr: Gün ortasındaki güneş gibi (açık). "...bu kadar a'dânın mülkünüze tasallutu ke's-şemsi fi-vasati'n-nehâr zâhir ü âşikâr iken.."155

keyfe mâ-yeşâ: Dilediği gibi. "..bunları keyfe mâ-yeşâ tazyîk eylemekte bulunmuştur.."156

keyfe me'ttefak: Hangisi olursa, nasıl rast gelirse. "Taraf-ı hükûmetden keyfe me'ttefak nasb olunan re'îs-i ulemâ hükûmetin arzû ve evâmirine tamâmıyla munkâddır.."157

külliyen: Tamamen, büsbütün. "..levâzîmât-ı sâireden külliyyen hâlî ve hîn-i zuhûrlarında bir tedârûke destres olmak adîmü'l-îmkân ve eyyâm-ı bahâr dahi karîb olmağla.."158!

lâ-ale't-ta'yîn: Rastgele. "..lâ-ale't-ta'yîn bir mes'ele-i düveliyye zuhûr edince önünü almağa çalışıyorlar.."159

lâ-ilâc: Çaresiz. "..her ne kadar kûşîş ü ihtimâm olundu ise de lâ-ilâc bir mikdârı mürur etmişler.."160

la-siyyemâ: Özellikle. "..ve lâ-siyyemâ her bir sınıf-ı alîlin ve emrâz-ı sâriyye ashâbının başka olarak velhâsil her bir şehir ve kasabada ve bazı karyelerde bile zükûr u inâs için müte'addid ve muntazam hastaneler olup.."161

lâ-yenkati': Durmadan. "..Lezgi tâifesi han-ı mesfûrun Kâhit ülkesini lâ- yenkati' nehb ü gâret idüp.."162

ledâ şerefi'l-vusûl: Varıp teşrif ettiğinde. "İnşâallahu ta'âlâ ledâ şerefi'l-vusûl mîr-i mûmâ-ileyh fi'l-hakîka reşid ü fehîm bendeleri olup çend mâhdan berü bu havâlînin cümle keyfiyyâtına vâkıf olmağla mantûkından ma'lûm-ı âlîleri buyurulur.."163

lede'l-hâce: Gerektiğinde. "...ve asâkir-i mürettebe sefâyin-i muntazamaları her-bâr ta'lîm ü ta'allûm üzere olup lede'l-hâce hâzır u âmâde sûretinde bulunup.."164

lede'l-îcâb: Gerektiğinde. "Bosna'da mevcûd asâkirin lede'l-îcâb ta'lîm etmeleri için.."165

lede'l-iktizâ: Gerektiğinde. "..lede'l-iktizâ hudûdda bulunan vüzerâ ve mîr-i mîrâna.."166

lede'l-kırâ'e: Okunduğunda. "..melfûflarıyla Meclis-i Vükelâda lede'l-kırâ'e zikr olunan talîmâtname mündericâtı muvâfik görünmüş.."167

lede'l-vusûl: Varıp ulaştığında. "...lede'l-vusûl inâyet ü ihsânım olan hil'at-ı fâhire kisve-i zâhiremi hutuvât-ı ta'zîm ü iclâl ile istikbâl ve iktisâ eyledikten sonra..."168

lede'l-vürûd: Geldiğinde. "Sâlih Bey kulları Çıldır valisi vezîr-i mükerrerem Süleyman Paşa tarafına lede'l-vürûd.."169

¹⁵⁴ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 31321. (yıl 1829)

¹⁵⁵ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 40705-E. (yıl 1827)

¹⁵⁶ BOA, Y. Mtv. nr.210/109. (yıl 1901)

¹⁵⁷ BOA, Y. Mtv. nr.210/109. (yıl 1901)

¹⁵⁸ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 1251-F. (1783)

¹⁵⁹ BOA, Yıldız Mütenevvi Ma'rûzât, 205/25. (1900)

¹⁶⁰ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.6702-B. (yıl 1804)

¹⁶¹ Mustafa Sami Efendi, Avrupa Risalesi s.25-39.(1840)

¹⁶² BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 58-A. (yıl 1785)

¹⁶³ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 94-B, 94-L (yıl 1776)

¹⁶⁴ Sadık Rıfât Paşa, Avrupa ahvâli,Müntehabât-ı âsâr, s.1-12

¹⁶⁵ BOA, HR.SYS 259/1, belge nr.26-31 (yıl 1906)

¹⁶⁶ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr 6748. (yıl 1795)

¹⁶⁷ BOA, BEO, dosya nr. 54/2, belge 342984.(1919)

¹⁶⁸ BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr.7, s 229. (yıl 1730)

¹⁶⁹ BOA, Ali Emîrî, I. Abdülhamid, nr 1595, (yıl 1783).

Turkish Studies

lede't-tahkîk: İncelenip araştırıldığında. “..Mehmed Efendi dâ’ileri tarafından lede’t-tahkîk bunların zükûr u inâs on nefer olarak Rusya devleti himâyesinde olup..”170

leffen: Dürülü ve iliştilmiş olarak. “..derûn-ı arızama leffen takdîm Medenî Ağa’nın varakasından...”171

li-ecli'l-maslaha: İş icabı. “Bundan akdemce Hoy hanı tarafından li-ecli'l-maslaha Der-aliyye’ye vârid Hüseyin Ali Bey’e..”172

li-ecli't-ticâre: Ticaret için. “İtalya Devtetü tûccâr-ı mu’teberânından olup li-ecli't-ticâre Buhara’ya gitmiş oldukları hâlde ba’zı zan ve iştibâha mebnî ahz u habs olunmuş olan..”173

li-maslahatin: İş icabı. “ale'l-usûl hükûmet-i âidesinden evrâk-ı mürûriyye ahzıyla li-maslahatin çâr-aktâr-ı âlemde seyâhat ise hükûmât-ı medeniyyeye mensûb her ferde te’mîn edilmiş hukûk-ı tabî’iyyededir.”174

ma’a hâzihî: Bunun yanı sıra. “Hükûmet-i mahalliyye ‘inde’l-icâb kendü tasavvurâtını sektedâr edebilecek müstakil ve ma’a-hazihî mütemevvil bir kısım müslimân ashâb-ı emlâkin vücûdını arzû etmediginden..”175

ma’al-kasem: Yemin ederek. “..bi’l-hâssa orduya ‘âid olan işlerinde mûmâna’at gösterdiklerini ma’a’l-kasem arzeylerim..”176

ma’a’l-mecbûriyye: Mecburen. “..nihâyetü’l-emr Rusun Van hudûdunu tecâvüz etmesi üzerine ma’a’l-mecbûriyye ma’a-âile Van’dan çıktım.”177

ma’a’l-mesârr: Memnuniyetle. “..bu bâbda bir de komisyon-ı mahsûs teşkîl kılındığı ma’a’l-mesârr istihbâr kılınmışdı.”178

ma’a-âile: Aileyle birlikte. “..nihâyetü’l-emr Rusun Van hudûdunu tecâvüz etmesi üzerine ma’a’l-mecbûriyye ma’a-âile Van’dan çıktım.”179

ma’a-hâzâ: Bununla beraber. “..ma’a-hâzâ Afganistan ahâlîsi umûmen Hanefiyyü’l-mezheb ve beş altı milyon nüfûsdan mürekkeb olarak..”180

ma’a-mâ-fih: Böyle iken. “..firârîlerin ta ‘kîbine geldiğimizi ve ma’a-mâ-fih telefât-ı hayvândan başka bir şey olmadıgından teslim olurlarsa mutasarrıf beyin afvedeceğini söyledim..”181

ma’an: Birlikte. “..âcil tahrîrâtıyla ma’an ma’rûz-ı atebe-i ulyâ-yı şâhâneleri kılındığı..”182

ma’a’t-te’essüf: Yazık ki, esefle. “..mesele-i fi’liyyeye gelince; Türkiye’nin vaziyet-i hâzırası bu adaların bizde kalmaları ümidini ma’a’t-te’essüf bahş etmemekte ise de..”183

mâ-dâme’l-hayât: Yaşadıkça. “..bundan böyle mâ-dâme’l-hayât ol makâm-ı mübârekde bi’l-ikâme..”184

mâ-tekaddem: Önceleri. “..oğullarıyla mâ-tekaddemden Akpınar yolın görüp gözedüp..”185

¹⁷⁰ BOA, İrade-Meclis-i Vâlâ, nr. 6455. (yıl 1850)

¹⁷¹ BOA, Cevdet-Hâriciye, nr.3629. (1828)

¹⁷² BOA, Cevdet-Hâriciye, nr.9166. (1784)

¹⁷³ BOA, İrade-Hâriciye, nr.11667. (1863)

¹⁷⁴ BOA, HR.SYS 259/1, belge nr.65 (yıl 1903)

¹⁷⁵ BOA, Y.A. Hus., nr.413/8. (yıl 1901)

¹⁷⁶ BOA, HR.SYS 2872/2, belge nr.167-175 (yıl 1916)

¹⁷⁷ BOA, HR.SYS 2872/2, belge nr.19-33 (yıl 1916)

¹⁷⁸ BOA, Y. Mtv. nr.175/183. (yıl 1898)

¹⁷⁹ BOA, HR.SYS 2872/2, belge nr.19-33 (yıl 1916)

¹⁸⁰ BOA, İrade-Hâriciye, nr.16642/3. (yıl 1877)

¹⁸¹ BOA, HR.SYS 2872/2, (yıl 1916)

¹⁸² BOA, Cevdet-Dâhiliye, nr.11750. (1780)

¹⁸³ BOA, Ali Fuad Türkgeldi Evrakı, 9/75/3 Şubat 1922

¹⁸⁴ BOA, İrade-Meclis-i Vâlâ, nr. 9114. (1852)

Turkish Studies

matviyyen: Dürülü, sarılı olarak. "...tahrîrâtın tercemesi dahi matviyyen arz u tesyîr olunmağla.." ¹⁸⁶

mebnî: İçin, dolayı. "...cemî'-i zamânda merâsim-ihtiyâtiyyeye ri'âyet ü dikkat kavâid-i mer'iyye-i mu'tebere-i düveliyyeden bulunduğuna mebnî.." ¹⁸⁷

mehmâ emken: Olabildiği kadar. "...nüfûz-ı âlîsini Avusturya devleti kendü menâfiine muhâlif bir mecrâya sevkettirmemek için mehmâ emken Devlet-i Aliyyeye karşı bir mülk-i i'tidâlkârîde bulunmağla.." ¹⁸⁸

melfûfen: Sarılı olarak. "...bu def'a derûn-ı arıza-i çâkerâneme melfûfen hâk-i pâ-yi devletlerine irsâl olunmağla.." ¹⁸⁹

merreten ba'de uhrâ: Birbiri ardınca. "Amerikalılar dünyanın kâffe-i milletlerinden ziyâde cebân ve zarîfû'l-kalb bir millet iken merreten ba'de uhrâ İspanyalulara ale'l-gafle hücum idüp.." ¹⁹⁰

min ba'd: Bundan sonra. "...min ba'd münâza'a ve mütâlebeye müeddî bir hâlet kalmamak üzere..." ¹⁹¹

min-çiheti'l-mecmû': Toplamda. "...min çiheti'l-mecmû' saray ve kenîse ve hâne ve mahzen ve dükkân misillü takriben üç yüz bin ecnâs-ı ebniyyeden ibâret olduğu hisâb u tahmin olınup.." ¹⁹²

min-çihetin: Bir yönden. "...ammâ insâf olursa min-çihetin ma'zûr bulunmuşlardır.." ¹⁹³

mine'l-kadîm: Eskiden beri. "İngiltere ahâlisini mine'l-kadîm iki fırka olarak birine Tory ve diğerine Whig ta'bir olunup.." ¹⁹⁴

min gayri resmin: Adet dışı olarak. "Sefir-i mûmâ-ileyhin kangı gün ve ne vakte min-gayri resmin mâbeyn-i humâyûn-ı şâhâne cânib-i eşrefine azimeti emr ü fermân buyurulur ise.." ¹⁹⁵

min haysü'l-mecmû': Toplam. "...çünkü bu iki komite min-haysü'l-mecmû' bir milyon iki yüz bin ahâlînin vekili olduğundan.." ¹⁹⁶

min külli'l-vücûh: Her yönden. "Bu serhaddin husûsu ve umûr-ı mahlası min külli'l-vücûh enzâr-ı merhamet-evliyâ-yı ni'amîye muhtâc olmağla.." ¹⁹⁷

mirâren: Defalarca. "...mirâren ahkâm-ı şerîfe ve kullar gönderüp emr itmiş idüm.." ¹⁹⁸

mu'accelen: Hemen. "...muaccelen mezbûrile bildüresin.." ¹⁹⁹

mu'ahharen: Sonradan, bilâhere. "Kont Zıçı tarafından mu'ahharen Bâb-ı Âlî'ye teklif olunan mukâvelenâme hakkında.." ²⁰⁰

mukaddemâ: Önceden. "mukaddemâ Nâdir Şâh vaktinde Gence kal'asına ecdâdınız vezîr İshak ve Yusuf Paşa merhumlar tarafından kemâliyle mu'âvenet olduğuna binâen.." ²⁰¹

¹⁸⁵ BOA, A.DVN nr.790, hüküm nr.244 (1501)

¹⁸⁶ BOA, Y.A. Hus., nr.412/8. (yıl 1900)

¹⁸⁷ Sadık Rıfât Paşa, Avrupa ahvâli, Muntehabât-ı âsâr, s.1-2

¹⁸⁸ BOA, Y.A. Res., nr.117/77 (1902)

¹⁸⁹ BOA, Hatt-ı Humâyûn., nr. 6686 (1802)

¹⁹⁰ BOA, Târîh-i Amerika (çev.Ali Rıza) vrk.2a-3b(1858)

¹⁹¹ BOA, Cevdet Hariciye, nr. 1349, (yıl 1731).

¹⁹² Takvîm-i Vekâyi'(Londra üzerine), nr. 57, (yıl 1833)

¹⁹³ Maârifîe dâir, Tercümân-ı Ahvâl, nr.34, s. 1-3, (yıl 1861)

¹⁹⁴ Seyâhatnâme-i Londra, s 53-55, (1852).

¹⁹⁵ BOA, İrâde-i Dâhiliye, nr.60716(1877).

¹⁹⁶ BOA, Y Mtv, nr. 210/109, (yıl 1900).

¹⁹⁷ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.324-B(yıl 1783).

¹⁹⁸ BOA, A.DVN, nr.790, hüküm 257 (1501)

¹⁹⁹ BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm no:210(1559)

²⁰⁰ BOA, Mu'âhedenâmeler, nr.56/8. (1909)

²⁰¹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.94-B, 94-L(yıl 1776).

muttasıl: Aralıksız, biteviye. "Keyfiyyet-i hâllerin muttasıl bildürmekden hâli olmayasız."²⁰²

müceddeden: Yeniden, tekrar. "...işbu çârsû-yı kebîr bin üç yüz on dört sene-i bahriyyesi Rebî'ü'l-evvelinde müceddeden ta'mîr olunmuşdur."²⁰³

mücerred: Sadece, yalnızca. "Avrupalılar bu lisân-ı dil-pezirin tahsiline cân u dilden arzû-keş oldukları hâlde mücerred beyân olunan yolsuzluktan neş'et eden su'ûbet hasebiyle öğrenemeyip..."²⁰⁴

müsâra'aten: Çabucak. "İrsâli muktezî olan akçanın icâleten ve müsâra'aten Der-aliyye'den hazîne-bend ile ordu-yı humâyûna irsâl buyurulması."²⁰⁵

müşevveşü'l-hâl: Hâli perişan. "Re'âyâ, zulmlerinden müşevveşü'l-hâl olmuşlardır diyü arz itdüğü."²⁰⁶

müttefekun-aleyh: Üzerinde birleşilmiş. "Müttekaddimîn indinde müttefekun-aleyh olduğu vechle."²⁰⁷

nev'an-mâ: Bir bakıma. "Gerçi bu meveddetin temâdi edeceği Ermeni fesedesini iyiden iyiye safahât-ı te'emüle daldırdığı nev'an-mâ rû-nümâ idi."²⁰⁸

nihâyetü'l-emr: İşin sonunda, nihayet. "...nihâyetü'l-emr Rusun Van hudûdunu tecâvüz etmesi üzerine ma'a'l-mecbûriyye ma'a-âile Van'dan çıktım."²⁰⁹

re'ye'l-ayn: Kendi gözüyle görerek. "...adem-i muhâlefetlerin re'ye'l-ayn müşâhede etmiş olduğu."²¹⁰

sâbıkâ: Evvelce. "sâbıkâ üzerüme yazılmış müsellemlik çiftliğüme Emirze nâm kimesne nizâ'idüp."²¹¹

tebdilen: Değiştirilerek. "...ve bir yüzbaşının mevcûd beşinci rütbe mecîdî nişânının yerine tebdilen dördüncü rütbe mecîdî nişânı i' tâ edilmiştir."²¹²

teberrüken: Uğur ve bereket olarak. "Kaşgar ile civâr memâlikde lihye-i saâdet-i cenâb-ı risâlet-penâhî bulunmadığından bahisle teberrüken bir lihye-i saâdet ihdâ vü i'tâsi istid'âsına dâir."²¹³

vaktâ: Ne vakit (ki), o zaman. "...vaktâ mezkûr tiyatrunun duhûliyyesi elli beş guraşa olup."²¹⁴

vakten mine'l-evkât: Herhangi bir zaman. "...her bir ahz u i'tâlarında sened ve temessük tahrîriyle vakten mine'l-evkât dâiye-i tezvîr ü inkâra ugramakdan masûn olurlar."²¹⁵

vechen mine'l-vücûh: Hiçbir yönden. "...bu makûle hudûd-ı Devlet-i Aliyyeye tevârüd eden olur ise vechen mine'l-vücûh kabul olunmayarak."²¹⁶

vech-i meşrûh(üzere): Açıklanan tarzda. "Bir sûreti Revan hanı Mehmed Han'a vech-i meşrûh üzere..."²¹⁷

²⁰² BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm no:458(1559)

²⁰³ İstanbul'da Kapalıçarşı giriş kapısındaki sultani yazı.

²⁰⁴ Tercümân-ı Ahvâl, nr.34, s. 1-3, (yıl 1861)

²⁰⁵ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.9992, 9978(1790).

²⁰⁶ BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm 2. (1559)

²⁰⁷ Münif Paşa, (Sokrat üzerine) Müntehabât-ı Âsâr-ı Osmâniyye, s.39-45. (1871)

²⁰⁸ BOA, HR. SYS 2872/2, belge nr.56-62 (1916)

²⁰⁹ BOA, HR. SYS 2872/2, belge nr.19-33 (1916)

²¹⁰ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.339(1783).

²¹¹ BOA, A.DVN, nr.140, hüküm nr.257 (1501)

²¹² BOA, Harbiye Taltîfât-Tevcihât, dosya nr. 67/5 (1917)

²¹³ BOA Yıldız Sadaret Husûsî Ma'rûzât,nr.337/133.(1895)

²¹⁴ Seyâhatnâme-i Londra, s 53-55. (1852)

²¹⁵ Mustafa Sami Efendi, Avrupa Risalesi, s.25-39. (1840)

²¹⁶ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.6686(1802).

²¹⁷ BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr.9, ss.221-222. (1788)

Turkish Studies

vech-i muharrer: Yazıldığı üzere. "Hânân-ı mûmâ-ileyhimin vech-i muharrer üzere ittihâd u ittifâkları ber-kemâl olduğundan..."²¹⁸

ve illâ: Aksi hâlde. "Sebeb-i ma'nâ için her biri her cânibe perâkende olmuşlar ise fe-bihâ, ve illâ bir yerde cem'iyet ile konmayup basîret üzere olasin kim..."²¹⁹

yevmen fe-yevmen: Günden güne. "Mukaddemâ Dağistan'dan celb olunması emr ü fermân buyurulan Lezgi tâifesinden yevmen fe-yevmen ellişer ve altmışar nefer piyâde ve süvârî vürüd ederek..."²²⁰

zeylen: Ek olarak. "Sefâret-i müşârün-ileyhâdan bu kerre zeylen vürüd eden..."²²¹

Arapça-Farsça zarflar

Belgelerde sık geçen zarflar arasında Arapça-Farsça olanlar da çok kullanılmıştır:

ân-be-ân: Gittikçe, yavaş yavaş. "Sırbıye eşkıyasının ân-be-ân tecâvüz-i hudûd ile hayvânât gasbetmek gibi ef'âl-i kabîhadan aslâ fâriğ olamamaları..."²²²

ba'd-ez-ân: Ondan sonra. "Ba'd-ez-ân mersûm Eşbethar Acem tarafında olan köprüye dört yüz nefer soltat gönderüp..."²²³

ba'd-ez-în: Bundan sonra. "..bi-mennihi te'âlâ rehîn-i ilm-i şerîfleri oldukda ba'd-ez-în dahi ibrâz-ı âsâr-ı muvâlât-kârîye himmetleri mem'mûl-i hâlisânemizdir..."²²⁴

bâ-husûs: Özellikle. "...ve bâ-husûs el-eşyâ'u tenkeşifü bi-azdâdihâ müfâdıncâ..."²²⁵

bâ-vücûd ki: Bununla beraber, böyle iken. "bâ-vücûd ki tapuyı ben dahi virürem diyü bildürdi..."²²⁶

be-gâyet: Son derece, hayli. "..ve odalarının be-gâyet pâk u temîz ve et'ime ve nânlarının kemâl mertebe ihtimâmlı ve hâs olmasına mütehayyir olmuşumdur..."²²⁷

be-heme-hâl: Elbette, mutlaka. "..cism-i memleket be-heme-hâl helâk veyâhûd bî-mecâl olur..."²²⁸

be-her-hâl: Her hâlde. "Kırım ordusu be-her-hâl tedârükât-ı kaviyyeye mevkûf olmakdan nâşî..."²²⁹

ber-karâr-ı sâbık: Önceki karar üzere. "min-ba'd ber-karâr-ı sâbık her kanda diler ise anda ikâmet idüp..."²³⁰

ber-minvâl-i meşrûh: Açıklandığı üzere. "...ber-minvâl-i meşrûh bir mâddede ekseriyyet-i ârâ bulunmayup da..."²³¹

ber-minvâl-i muharrer: Yazıldığı üzere. "Bir sûreti ümerâ-i Dağıstandan Zozan Bey'e ber-minvâl-i muharrer..."²³²

²¹⁸ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.6748-A(1795).

²¹⁹ BOA, mühimme defteri nr. 3, hüküm 863. (yıl 1560)

²²⁰ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.860 (1784)

²²¹ BOA, Y.A. Hus., nr.412/8. (1900)

²²² BOA, HR. SYS, 250/1, nr.184. (1876)

²²³ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.6677-A. (1803)

²²⁴ BOA, İrade-Hâriciye, nr. 15225. (1872)

²²⁵ Münif Paşa, Mecmûa-i Fünûn, nr.14, s.74-77.(1863)

²²⁶ BOA, A.DVN, nr.790, hüküm nr.42. (1501)

²²⁷ Mustafa Sami Efendi, Avrupa Risalesi, s.25-39. (1840)

²²⁸ Mehmed Said, Mecmûa-i Fünûn, 5/186-196. (1862)

²²⁹ BOA, A. DVN, nr.1, hüküm 56. (1778)

²³⁰ BOA, A. DVN, nr.790, hüküm nr.91. (1501)

²³¹ Takvîm-i Vekâyi', nr. 188. (yıl 1839)

²³² BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr.9, ss.221-222 .(1788)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

ber-mûceb-i...: Gereğince. "...mevcûd olanlarına ber-mûceb-i defter hediye-i pâdişâhâneyi teslim ve.." ²³³

ber-mu'tâd: Alışıldığı üzere. "Nevrûzda ber-mu'tâd hey'et-i süferâ ile huzur-ı şâhîye çıkıldıkda.." ²³⁴

ber-tafsîl: Ayrıntılı olarak. "...fi-mâ-ba'd kendilerine mutî' bulunacağımızı ber-tafsîl söyledik ise de.." ²³⁵

ber-vech-i âfî: Aşağıdaki gibi. "Novel Press Liber gazetesinde mûnderic bendin bir fikrası ber-vech-i âfî derc ve nakl edilir.." ²³⁶

ber-vech-i bâlâ: Yukarıdaki gibi. "ber-vech-i bâlâ arz olunan havâdisât menâbi'-i mevsûkadan me'hûz olmağla ol bâbda.." ²³⁷

ber-vech-i emânet: Emanet şeklinde. "Ta'yîn eyledüğün kimesneye iltizâmla mı virilmişdür, yoksa ber-vech-i emânet mi virilmişdür?" ²³⁸

ber-vech-i isticâl: Hızlıca, çabucak. "...mukayyed olup ber-vech-i isti'câl kesdirmek bâbında ihtimâm eylesiz.." ²³⁹

ber-vech-i meşrûh: Açıklandığı şekilde. "...şimdilik Revan tarafına dâir bir mûlâhaza edecek hâlât olmadığımı ber-vech-i meşrûh i'lân ederek.." ²⁴⁰

ber-vech-i muharrer: Yazıldığı üzere. "Mes'ûdât-ı mezbûreye ber-vech-i muharrer müsâ'ade buyurulduğu sûretde.." ²⁴¹

ber-vech-i tahmîn: Tahminen. "...ber-vech-i tahmîn yüz elli kîselik emvâli zikr olunan mihmândârlar ma'rifetleriyle Çıldır valisi mûmâ-ileyh tarafına nakl ü teslim olunmuş olduğunu.." ²⁴²

ber-vech-i zîr: Aşağıdaki gibi. "...ma'rûzât-ı lâzime-i bendegânemi ber-vech-i zîr hulâsa ederek.." ²⁴³

bî-vech: Sebepsiz. "...bî-vech almak isterse men' ü def' idüp aldurmayasız.." ²⁴⁴

çend def'a: Birkaç defa. "...birkaç mâh zarfında han-ı mesfûr tarafından çend def'a mahsur u tazyîk olundukda.." ²⁴⁵

çend rûz: Birkaç gün. "...inşâallahu te'âlâ çend rûz zarfında vilâyetlerine müdâfa'aları müyesser oldukda.." ²⁴⁶

çend rûz mukaddem: Birkaç gün önce. "Târîh-i senânâmeden çend rûz mukaddem yine kal'a-i mezbûre ahâlîsinin mahsus taraf-ı senâkârilerine vürûd etdigine binâen.." ²⁴⁷

def'a be-def'a: Defalarca. "Serhadd-i mansûrenin kâffe-i umûrında def'a be-def'a netâyic-i hüsn-i himem-i hânîleri zuhûrıyla.." ²⁴⁸

²³³ BOA, Ali Emîrî, I. Abdülhamid, nr. 1595. (1783)

²³⁴ BOA Y.Mtv, nr.14/28 (yıl 1884)

²³⁵ BOA, HR. SYS, 2872/2. (1916)

²³⁶ BOA, Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzât,nr.177/50.(1884)

²³⁷ BOA, Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzât,nr.219/29.(1888)

²³⁸ BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm 398. (yıl 1559)

²³⁹ BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm 463. (yıl 1559)

²⁴⁰ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.860.(1784)

²⁴¹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.324-B.(1783)

²⁴² BOA, Ali Emîrî, I. Abdülhamid, nr. 1595.(yıl 1783).

²⁴³ BOA, Yıldız Esas Evrakı, kısım 14, nr.382. (1880)

²⁴⁴ BOA, A.DVN, nr.790, hüküm 93. (1501)

²⁴⁵ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.94-M.(1776)

²⁴⁶ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.1334.(1785)

²⁴⁷ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.94-B, 94-L.(yıl 1776)

²⁴⁸ BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr.5, ss.220-222. (1696)

Turkish Studies

der-‘akab: Ardından, akabinde. “..der-‘akab hanı mesfûr tarafına âzim olduğunu dahi müşâhede etmiş olduğu..”²⁴⁹

evvel-be-evvel: Her şeyden önce, evvela. “İşbu husûslar evvel-be-evvel cânib-i şeriflerine tahrîr ve ifâde-i lâzime-i umurdan idügi..”²⁵⁰

ez-ân-cümle: O cümleden olarak, mesela. “..ez-ân-cümle müşevvik-i hicret cürmüyle ithâm edilenlerimiz altı mâh habs cezasıyla mahkûm olmuş..”²⁵¹

ez-cümle: Meselâ; özetle. “..ez-cümle ba’zı kerre ahâlî-i İslâmiyyenin muhâcereti teşvik ve ba’zen men’ olduğu gibi..”²⁵²

ez-her-cihet: Her yönden.. “..sefâretinde sebât olmayup ve olmadığı ez-her-cihet mesmû’-ı dâiyânem olup..”²⁵³

mâdde-be-mâdde: Madde madde. “Tesyâr olunan evrâk mâdde be-mâdde hulâsa ve iktizâsı bâlâsına sûrhle işâret ve takımıyla atebe-i ulyâlarına arz olundu..”²⁵⁴

mahal-be-mahal: Yer yer. “..mahal-be-mahal tesyîr ü isâli cânib-i muhlisîye emr ü fermân buyurulan atâyâ ve hedâyâ-yı humâyûn..”²⁵⁵

minvâl-i meşrûh: Açıklandığı üzere. “..inşâallahu te’âlâ vusûlünde minvâl-i meşrûh üzere hüsn-i himmet-i hânileri meczûmen melhûz-ı humâyûnumdur..”²⁵⁶

minvâl-i muharrer: Yazıldığı üzere. “..mezbûre Safâ Hatun ber minvâl-i muharrer ile’l-vefât mutasarrifa olup..”²⁵⁷

yek-dil ü yek-cihet: Birleşerek. “..cümlesi yek-dil ü yek-cihet olarak..”²⁵⁸

Farsça zarflar

Belgelerde geçen kalıp zarfların bir kısmı da sadece Farsça kelimelerden oluşmuştur:

binâ-ber-în: Dolayısıyla. “..binâ-ber-în hürriyet-i ticâret dahi elzemdir..”²⁵⁹

câ-be-câ: Yer yer. “..cânib-i muhlisânemiz câ-be-câ mürüvvet-i esâlbleriyle yâd u tezkâr buyurulmak me’ûl-i muhlisânemizdir..”²⁶⁰

çâr-nâ-çâr: Çaresiz, ister istemez. “..ekserîsinin telef ü helâkini gördükden sonra çâr-nâ-çâr Rusların taht-ı tasarrufunda olan Hokand kıt’asına ilticâ eylemeğe mecbûr oldum..”²⁶¹

dem-be-dem: Daima, sürekli. “..ile dem-be-dem izdiyâd u iştidâd bulmak müyesser ola..”²⁶²

ez-cân u dil: İçten gelerek. “..uğur-ı dîn-i mübîn ve devlet-i ebed-rehînimizde ez-cân u dil sarf-ı tâb u tâkat edeceği..”²⁶³

²⁴⁹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.339.(1783)

²⁵⁰ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.6679-A.(1800)

²⁵¹ BOA, HR. SYS, 2592/1, nr.66. (1902)

²⁵² BOA, Yıldız Sadâret Husûsî Ma’rûzât,nr.175/23.(1883)

²⁵³ BOA, BEO-A.DVN DVE, nr.11/41. (1866)

²⁵⁴ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.1164.(1788)

²⁵⁵ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.58-B.(1785)

²⁵⁶ BOA, Nâme-i Humâyûn deft., nr.5, s.219-220. (1696)

²⁵⁷ Antep şer’iye sicili, nr.103 (yıl 1727)

²⁵⁸ BOA, Yıldız Esas Evrakı, kısım 14, nr.382. (1880)

²⁵⁹ Münif Paşa, (Bedâyi’-i Edebiyye), s.363-383.(1910)

²⁶⁰ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.58-B.(1785)

²⁶¹ BOA, Yıldız Esas Evrakı, kısım 14, nr.382. (1880)

²⁶² BOA, Nâme-i Humâyûn deft., nr.5, s.197-198. (1710)

²⁶³ BOA, Nâme-i Humâyûn deft., nr.9, s.148. (1784)

Turkish Studies

ez-ser-i nev: Yeni baştan, yeniden. “..sülâle-i Cengiziyeyi ez-ser-i nev ol havâlîde iştiyhâr-yâfte-i gâlibiyet etmek vâdîsinde olduğına nazaran..”²⁶⁴

gûyâ: Sanki. “..gûyâ birbirleriyle yarın muhârib olacaklar gibi umûr-ı nizâmîyye-i askerîyye ve sâir mühimmât-ı seferîyyelerine leyl ü nehâr ikdâm ü gayret ederler..”²⁶⁵

hâh nâ-hâh: İster istemez. “..hayme-nişîn olan aşâyirin Kars’dan gayri melceleri olmadığından hâh nâ-hâh hudûd-ı Kars’a firâr u ilticâlarında..”²⁶⁶

hemvâre: Daima. “Bâkî hemvâre eyyâm-ı sa’âdet ü ikbâl-i ebediyyü’l-ittisâl bâd..”²⁶⁷

her çi bâd-âbâd: Ne olursa olsun, ister istemez. “Bu miyânda kudreti olanlar her çi bâd-â-bâd kudreti olanlar hayâtını kar içine atıyor, atamayanlar Emeni kılınçlarına boyunlarını uzadıyordu..”²⁶⁸

her-bâr: Her zaman, her defa. “..ve aşâkir-i mürettebe sefâyin-i muntazamaları her-bâr ta’lîm ü ta’allüm üzere olup lede’l-hâce hâzır u âmâde sûretinde bulunup..”²⁶⁹

hod-be-hod: Kendi kendine. “..hod-be-hod Rusyaluya mukâvemet ve mukâbele edemeyecekleri ma’lûm-ı sa’âdetleridir..”²⁷⁰

hodkâmâne: Bencilce. “..Fransızlar hodkâmâne ve dürüşâne hâllere devâm ile..”²⁷¹

mû-be-mû: İnceden inceye. “..elçilerinin takrîr-i sıhhat-pezîrlerinden mû-be-mû muhât-ı ilm-i âlem-ârâ-yı veliyyü’n-ni’amâneleri buyuruldukdâ..”²⁷²

pâ-ber-câ: Sebtkâr, devamlı. “..ve ta’assub-ı dîn-i şeriat-ı Muhammedîde pâ-ber-câ-yı istikâmet olmalarını”²⁷³

pey-â-pey: Birbiri ardınca. “Bundan sonra dahi tedârük olunan ahbâr u havâdisât pey-â-pey hâk-i pâ-yi âlîlerine tahrîr olunmakda kusûr olunmayacağı..”²⁷⁴

pey-der-pey: Birbiri ardınca. “..tarîk-i Anamuru güşâd etdirdikden sonra pey-der-pey kendüye mu’âvenet ve külliyyetlü takvîyet verildiğinden..”²⁷⁵

refte refte: Gittikçe, gitgide. “..ve bu kâ’ide ile refte refte zî-kudret hânedân hânedânzâde çoğalup..”²⁷⁶

rûz-be-rûz: Günden güne, gitgide. “..beynlerinde buğz u adâvet ve rûz-be-rûz iştidâd-ı kûdûretleri vâkî’ olup..”²⁷⁷

rûz u şeb: Gece gündüz, daima. “..cümlemiz rûz u şeb du’â-yı pâdişâhîyle meşgûl olarak..”²⁷⁸

sâl-be-sâl: Yıldan yıla. “Ellerine ol vechle temessükler virildi ki sâl-be-sâl ta’yîn olunan hâsılların sâhib-i tîmâra ber-vech-i nakd edâ ideler..”²⁷⁹

²⁶⁴ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.7616. (1802)

²⁶⁵ Sadık Rıfat Paşa, Avrupa ahvâli, Muntehabât-ı âsâr, s.1-12

²⁶⁶ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.9932. (1791)

²⁶⁷ BOA, Nâme-i Humâyûn deft., nr.6, s.197-198. (1710)

²⁶⁸ BOA, HR. SYS, 2872/3, nr.66. (1916)

²⁶⁹ Sadık Rıfat Paşa, Avrupa ahvâli, Muntehabât-ı âsâr, s.1-12

²⁷⁰ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.94-B, 94-L. (1776)

²⁷¹ BOA, HR. SYS, 2544-16/16. (1920)

²⁷² BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.58-A. (1785)

²⁷³ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.94-B, 94-L. (1776)

²⁷⁴ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.40705-E. (1827)

²⁷⁵ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.94-B, 94-L. (1776)

²⁷⁶ Sadık Rıfat Paşa, Avrupa ahvâli, Muntehabât-ı âsâr, s.1-12

²⁷⁷ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.6680-B. (1800)

²⁷⁸ BOA, Yıldız Mütenevvi Ma'rûzât, nr. 14/95.(1883)

²⁷⁹ BOA, Tapu Tahrîr Defteri, nr. 211. (1542)

Turkish Studies

ser-i mû: Kıl ucu kadar, zerrece. “Bu kulları hidemât-ı aliyyede nakdîne-i cân-ı nâ-tüvânımı îsâr etmekde ser-i mû tehâvün ü tekâsül eder değilim.”²⁸⁰

sû-be-sû: Her yanda. “..sû-be-sû kahr-ı tedmîr-i a'dâ-yı dalâlet-ittisâf ile..”²⁸¹

yegân yegân: Birer birer. “..alenen itâle-i dest-i tasarrufdan hâlî olmadığı yegân yegân havânin-i mûmâ-ileyhimin ma'rûzâtlarından ve elçilerinin takrîr-i sıhhat-pezîrlerinden mû-be-mû muhât-ı ilm-i âlem-ârâ-yı veliyyü'n-ni'amâneleri buyuruldukda..”²⁸²

Türkçe-Arapça-Farsça karışık hâlde geçen zarflar

Kalıplaşmış zarfların bir kısmı da üç dilden kelimelerle karışık biçimde kullanılmıştır:

aç bî-ilâc: Aç açık, perişan. “Aç bî-ilâc buralara kadar geldiğimizi ve o hâin kör Moskofların ne kadar alçak ve cânî olduklarını maa'l-kasem arz eyleriz.”²⁸³

bir ân akdem: Bir an önce. “Bir ân akdem itmâm u ikmâline isti'câl olunacağı..”²⁸⁴

bundan akdemce: Bundan önce. “Buhara hâkimi Haydar Şâh tarafından bundan akdemce südde-i mekârim-udde-i şâhânelerine musâdakat-nâme teblîğine me'mûren Kırım'dan sefine ile der-bâr-ı saltanata bast-ı kâlîçe-i sefâret iden elçi..”²⁸⁵

bu hılâlde: Bu arada. “..bu hılâlde hân-ı mersûm resîde-i dereke-i bi'se'l-masîr olup..”²⁸⁶

cihetle: Dolayı, için. “Mahall-i mezkûrda mikdâr-ı kifâye peksimed mevcûd bulunmadığı cihetle..”²⁸⁷

çend mâhdan berü: Birkaç aydır. “çend mâhdan berü bi'd-defe'ât Gence kal'ası mesfûr İrakli Han tarafından mahsûr olunduğu..”²⁸⁸

çend rûz akdemce: Birkaç gün önce. “..bir kıt'a mufassal darâ't-nâme-i bendegânem târîh-i arîza-i ubûdiyetimden çend rûz akdemce takdîm-i atebe-i felek-mertebe-i veliyyü'n-ni'amîleri kılınmışıdı.”²⁸⁹

çend rûz ilerüce: Birkaç gün önce. “Tiflis hanı dahi han-ı mûmâ-ileyhin zuhûrından çend rûz ilerüce ihtîşâd eylediği askeriyle kal'adan taşra altı sâ'at mesâfede Hasan suyu ta'bir olunur mahalde otururken..”²⁹⁰

çend rûz mukaddem: Birkaç gün önce. “..pîşgâh-ı veliyyü'n-ni'amîlerine inbâ zımında çend rûz mukaddem Necîb Efendi bendeleri tarafına işâret kılınmış olmağın..”²⁹¹

çend müddetdir: Kaç zamandır. “..ilâc i'âdesine me'mûr olup çend müddetdir Kars muhâfızı Mehmed Paşa kulları nezdinde beyhûde ikâmet üzere olan Abdullah Han'ın dahi i'âdesi paşa-yı mûmâ-ileyhe tahrîr olunduğu..”²⁹²

çend sene akdem: Birkaç yıl önce. “Bu dâ'eri bundan çend sene akdem taraf-ı Hicâz'a azîmet ve farzullahı edâ eyleyüp..”²⁹³

²⁸⁰ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 1251-F (1783)

²⁸¹ BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr. 5, s.23-25.(1688)

²⁸² BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.50-A. (1785)

²⁸³ BOA, HR. SYS 2872/2. (1916)

²⁸⁴ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.908. (1784)

²⁸⁵ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.7618. (1802)

²⁸⁶ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 1743. (1798)

²⁸⁷ Mühendis Fâik, Seyâhatnâme-i Bahr-ı Muhît, s.25-32. (1868)

²⁸⁸ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 94-B, 94-L. (1776)

²⁸⁹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 6722. (1798)

²⁹⁰ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 6694. (1795)

²⁹¹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 34805. (1827)

²⁹² BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 6702-B. (1804)

²⁹³ BOA, HR. SYS, nr.4/1. (1849)

gün-be-gün: Günden güne. ".ancak ma'âş maddesine bundan böyle bakılmayup gün-be-gün açıktan tevcih ile tekessür etdikçe verilmekten kalup.."294 ".pervâsızca icrâ kılınan vahşet tevâlî ve gün-be-gün teşeddüd etmekte bulunduğundan.."295

güneş gibi zâhir: Güneş kadar açık. ".yüz bin amele ta'yîn eyleseler on sene müddetde araba yürür yol açamayacakları güneş gibi zâhir iken.."296

kadîmü'l-eyyâmdan: Öteden beri. "Siz dahi kadîmü'l-eyyâmdan atebe-i ulyâmuza sadâkat u ihlâs ile intisâb u ihtisâs etmiş kadîmî dostumuz olduğunuz ecilden.."297

mukaddemce: Önce, önceden. "Bu def'a kendüden mukaddemce Tebriz'e gönderdiği Süleyman Han ma'iyetinde.."298

mülâbesesiyle: Münasebetiyle. "İşbu vâki' olan takrîrini kaleme alması sipâriş olunmak mülâbesesiyle Fransiyü'l-ibâre olarak kaleme alup.."299

onat (vechle): İyi bir şekilde, güzelce. "Bu hususları onat fikr idüp.."300 "Onat vechle teftiş ü tefahhus idesiz, göresiz.."301

şimdiki hâlde: Hâlen. "Şimdiki hâlde sen ki sancak begisin.."302

yek-dil ü yek-cihet: Birlik ve bütünlük içinde, müttefikan. "Cümlemüz yek-dil ü yek-cihet olup hüsn-i ittihâd u ittifâk ile.."303

Sık geçen kalıp sözler

Bu tip sözler müstakil bir çalışmada incelenecek kadar çoktur. Örnek olması için en sık geçenlerden birkaçını vermekle yetiniyoruz:

Huda ne-kerde: Allah göstermesin. "Sırbuların bu sûretle gelüp geçenlere de tüfenk etmeleri Huda ne-kerde bi'l-âhire tarafeyn ahâlîsi beyninde bir fenâlık zuhurunu mü'eddi olacağı.."304

inşâallahu'l-e'azz: Yüce Allah dilerse. "inşâallahu'l-e'azz beglerden ve sâir kullarumdan her kimün hizmet ve yoldaşlığı sebât ide.."305

lehü'l-hamd: Allah'a şükür ki. "Asya'da ittihâd-ı İslâm farizasını fi'le getürmeğe muvaffakiyyetin esbâb-ı kaviyye-i ma'nevyyesi lehü'l-hamd mevcüd iken.."306

li'llahi'l-hamd ve'l-minne: Şükür ve övgü Allah'adır ki. "li'llahi'l-hamd ve'l-minne keyfiyyet zamânımız gibi olmayup.."307

Sık geçen bildirme ifadeleri

Bu tip kullanımlar zarf ve edatlarla iç içe ve genellikle bildirme şeklinde geçmektedirler:

âsûde-hâl ve müreffehü'l-ahvâl: Hâli ve durumu iyi. "Eyyâm-ı adâlet-encâm-ı hüsvânemde re'âyâ vü berâyâ âsûde-hâl ve müreffehü'l-ahvâl olup.."308

²⁹⁴ BOA Hatt-ı Humâyûn., nr. 31321. (1829)

²⁹⁵ BOA, HR. SYS, nr.2877/55. (1919)

²⁹⁶ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 437(1783)

²⁹⁷ BOA, Mühimme defteri, nr.32, hüküm 456. (1578)

²⁹⁸ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 6748-B. (1795)

²⁹⁹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 36547. (1713)

³⁰⁰ BOA, Mühimme defteri, nr.32, hüküm 1134. (1564)

³⁰¹ BOA, A.DVN, nr.790, hüküm 30. (1501)

³⁰² BOA, A.DVN, nr.790, hüküm 21. (1501)

³⁰³ BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm 60. (1559)

³⁰⁴ BOA, HR. SYS, nr.250/1, nr.95. (1876)

³⁰⁵ BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm 22. (1559)

³⁰⁶ BOA, İrade-Hâriciye, nr 16642. (1877)

³⁰⁷ BOA, Ali Emîrî, I.Abdülhamid, nr. 552. (1784)

³⁰⁸ BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm 196. (1559)

azher mine’ş-şems: Güneşten daha açık. “..memâlik-i şâhâneye dahi darr-ı küllî olacağı azher mine’ş-şemsdir.”³⁰⁹

bi-dirîğ (buyurul-): Esirgenmeyen. “Mu’âvenet-i mâddiyyenin kemâ hüve fi’s-sâbık bî-dirîğ buyurulmasını istîrâh eylemek ümniyye-i yegânesiyle gelmişdim.”³¹⁰

bî-gümândır: Şüphesiz. “Bir vechle kâ’il ü râzî olmayacakları bî-gümândır.”³¹¹

bî-iştibâhdır: Şüphesizdir. “Bi-mennihi te’âlâ hidemât-ı dîn ü Devlet-i Aliyyede teşmîr-i sâ’id-i ihtimâm olduğu bî-iştibâhdır.”³¹²

cây-ı iştibâh değildir: Şüphe yoktur, şüphesizdir. “Derûnuna Rusyalu duhûl etmek lâzım gelir ise küll-i memalik-i mahrûseye dahi olduğu cây-ı iştibâh değildir.”³¹³

cây-ı şekk ü şübhe değildir: Şek ve şüpheden uzaktır. “Ekrâd mes’elesinde dahi Rusyalu ile hem-efkâr olması cây-ı şekk ü şübhe değildir.”³¹⁴

cây-ı teessüf ol- : Esef verici. “Milel-i İslâmiyye menâfi’-i müstakbelesinin pîş-i nazar-ı dikkat ü i’tinâyâ alınmaması cây-ı teessüf olduğunu.”³¹⁵

derdest: Elde, görülmekte. “Okses üzerinde Potahisar nâm mahalden Terhan gediğine bir köprü inşâsı derdestdir.”³¹⁶

derkâr: Açık, belli. “Fevka’l-âde münbit ve hem de vâsi’ olan arâzisine nisbeten ahâlî-i mevcûdesi ke-en-lem-yekûn hükmünde olup muhâcirîn iskânı hâlinde muhassehatı derkârdır.”³¹⁷

destres ol-: Ulaşmak, elde etmek. “Levâzımât-ı sâireden külliyyen hâlî ve hîn-i zuhûrlarında bir tedârûke destres olmak adîmü’l-îmkân ve eyyâm-ı bahâr dahi karîb olmağla.”³¹⁸

rû-nümâ (ol-): Yüz göstermek, meydana çıkmak. “Lâkin gâvurların fesâd u isyân mâddesinde umûmen kılıçdan geçirinceye kadar rû-nümâ olan ahvâlleri.”³¹⁹

rû-gerdân (ol-): Yüz döndürmek. “Ta’azzüz-i nefis için anlardan rû-gerdân olarak.”³²⁰

vâreste-i iştibâh (ol-): Şüpheden uzak. “Hükûmet-i müşârün-ileyhânın kıt’a-i mezkûreyi memâlikine ilhâk esbâbını teshîl için bir zemîn-i münâsib tehyî’esine gayret etmekte olduğu vâreste-i iştibâh bulunduğunu iddiâ etmekle berâber.”³²¹

vâreste-i kayd u îzâhdır: İzahı gereksiz, gayet açıktır. “Bir beyânnâmenin irsâl ve burada neşrine müsâ’ade-i celîleleri şâyân buyurulduğu takdirde ahâlîyi havf u dehşetden tahlîs edeceği gibi hicretin teskînine te’sîr-i küllîsi olacağı vâreste-i kayd u îzâhdır.”³²²

Sık kullanılan sıfatlar

Belgelerde kalıplaşmış hâlde geçen kelimelerin en sık görülenleri, zarflardan sonra sıfatlardır. Bunların da çoğu Arapça olup, üç dilden müstakil veya karışık olanları da kullanılmıştır:

³⁰⁹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 94-M. (1776)

³¹⁰ BOA, Yıldız Esas Evrakı, kısım 14, nr.382. (1880)

³¹¹ BOA, HR. SYS, nr.259/1, nr.92-99. (1901)

³¹² BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 94-B,94-L. (1776)

³¹³ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 94-B,94-L. (1776)

³¹⁴ BOA, Yıldız Sadâret Husûsî, nr.167/45. (1881)

³¹⁵ BOA, Yıldız Sadâret Husûsî, nr.167/45. (1881)

³¹⁶ BOA, Yıldız Sadâret Husûsî Ma’rûzât, nr.167/29. (1888)

³¹⁷ BOA, Y.A. Hususi, nr. 176/32. (1884)

³¹⁸ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 1251-F. (1783)

³¹⁹ Pertev Paşa, Lâyiha-i İttihâdiyye. (1853)

³²⁰ Sadık Rifâat Paşa, Müntehabât-ı âsâr, s.2-37.

³²¹ BOA, Y.A. Hususi, nr. 507/5. (1906)

³²² BOA, Yıldız, Kâmil Paşa evrakı, nr.3433. (1910)

Turkish Studies

âñifü'l-arz: Biraz önce bildirilen. "Bu suretle on sekiz ay bilâ-ticâret sırf âñifü'l-arz maksadın husûlüne sâ'î bulunmuş iken.." ³²³

âñifü'l-beyân: Demin bildirilen. "Âñifü'l-beyân mâddede mevcûd olan sadâkat ve salâhiyyete istinaden.." ³²⁴

âñifü'z-zikr: Zikredilen. "Âñifü'z-zikr üçüncü mâddenin ta'dili emrinde vukû' bulacak teşebbüsâtın.." ³²⁵

âtiyü'l-arz: Aşağıda arzedilen. "Esnâ-yı ric'atlerindeki vukû'ât âtiyü'l-arz fecâyi'i mutazammındır.." ³²⁶

âtiyü'z-zikr: Aşağıda zikredilen. "Gazzet dö Frankfurt gazetesi Belgrad muhbirinden aldığı beyanıyla âtiyü'z-zikr ma'lûmâtı dercediyor" ³²⁷

bi'l-cümle: Bütün. "Bi'l-cümle ekâlîm-i meskûne ve düvel-i mütenevvi'a vukû'âtını.." ³²⁸

bu gûne: Bu şekilde, bu türde. "Rusyalu tarafından bu gûne elçiler ve tahrîrât zuhur etdi.." ³²⁹

gûn-â-gûn: Türlü türlü. "Güzel kadınların nâmûsunu lekedâr etdikden sonra çirkin olanları gûn-â-gûn mezâlîm ile öldürüyorlardı.." ³³⁰

hâric ez-defter: Defter dışı. ³³¹ "Hâlî ve hâric ez-defter olan mezraalar erbâb-ı tîmârdan bu kimesnelere virilmeğîn.." ³³²

her gûne: Her türlü. "İngilterelünün ise öteden berü Rusyalunun Asyaca olan her gûne terakkiyâtına mûmâna'at etmekte olduğu hâlde.." ³³³

kâffe: Hep, bütün. "...veyâhûd rızâ-yı vâlideyniyle kâffe-i mâ-melekini ol hastahânelere vakf eylemeleri.."; "...merkûm Seyyid Hacı Mehmed dahi fevt olup kâffe-i emvâl u eşyâsı veresesine ba'de'l-inhisâr.." ³³⁴

kâr-güzâr: İşbilir, becerikli. "Âstâne-i saâdet-âşiyânemizin umûr-dîde ve kâr-güzârı olup.." ³³⁵

kâtibe: Hepsî, tamamen. "Ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr ve'l-ihsân efendimizindir.." ³³⁶

kesîrü'l-lutfi ve'l-kerem: İyilik ve yardımı çok. "Ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân ve lutf u ihsân devletlü inâyetlü mürüvvetlü merhametlü atüfetlü veliyyü'n-niam kesîrü'l-lutfi ve'l-kerem efendim sultânım hazretlerindir.." ³³⁷

kısta'l-yevm: Çalışılmayan günler için kesilen para. "...sonra bizden kısta'l-yevm mâl taleb idersiz deyü arz olunmasın taleb idüp.." ³³⁸

külliyetlü: Çok,bol. "El-yevm derûn-ı Tiflîsde külliyyetlü Moskovlu olmayup.." ³³⁹

³²³ BOA, HR. SYS, nr.259/1, nr.92-99. (1901)

³²⁴ BOA, HR. HMS İŞO, nr.29/2-1, 14/1-2, S. (1913)

³²⁵ BOA, HR. HMS İŞO, nr.29/2-4, 1 a,b,c. (1911)

³²⁶ BOA, HR. SYS, nr.2872/3 .(1916)

³²⁷ BOA, Y.A. Hususi, nr. 389/74. (1898)

³²⁸ Sadık Rıfat Paşa, Müntehabât-ı âsâr, s.1-12.

³²⁹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 324-D. (1783)

³³⁰ BOA, HR. SYS, nr.2872/3 .(1916)

³³¹ Yeni arazi tahririnde eski tahrîre göre fazla çıkan nüfus ve arazi.

³³² BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm 39. (1559)

³³³ BOA, Yıldız Sadâret Husûsî,nr.167/45. (1881)

³³⁴ Maraş ahkâm defteri, vrk. 61, hükm 2. (1786)

³³⁵ BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr. 5, s.19-22.(1688)

³³⁶ BOA, Yıldız Esas Evrakı, kısım 14, nr.382. (1880)

³³⁷ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. nr.1743. (1798)

³³⁸ BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm 398. (1559)

³³⁹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 339. (1783)

Turkish Studies

lâ-yu'add ve lâ-yuhsâ: Sayılıp dökülemez. “Bu esnâda binlerce tüfenk sadâsı ve lâ-yu'add ve lâ-yuhsâ Müslüman cenazesine râst gelmiş olduğunu.”³⁴⁰

ma'lûmü'l-esâmî: Adları belli. “..Nemçe ve İspanya ve sâir ma'lûmü'l-esâmî devlet ve hükümetler.”³⁴¹

mârru'l-arz: Bildirilen. “Mârru'l-arz köylerin içine girerek eşyâ ve mevâşisini cebren gasb ederek götürmüştür.”³⁴²

mârru'l-beyân: Yukarıda bildirilen. “mârru'l-beyân mazbata ve evrâk yine savb-ı sâmi-i âsâfilerine iâde kılınmış olmağla.”³⁴³

mârru'z-zikr: Anılan, zikri geçen. “Mârru'z-zikr hânân biribirleriyle akd-i revâbit-ı ittifâk idüp.”³⁴⁴

mebhûsün anhâ: Kendisinden bahsolunan. “Mâdde-i mebhûsün anhânın feshini îcâb idecek bir tarîka gidilemeyeceği.”³⁴⁵

men-lehü'l-emr: Emretme yetkisi olan, hükümdar. “..ma'lûm-ı âlileri buyuruldukda fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.”³⁴⁶

mer'iyü'l-icrâ: Yürürlükte. “..veyâhüd mer'iyü'l-icrâ olmaz ise ol memleketde hiçbir vakte râhat u huzûr ve hükümdârında dahi sebât ü itminân olamaz.”³⁴⁷

mu'temedün aleyh: Güvenilir. “..yarar ahvâle vâkif sika ve mu'temedün aleyh üç dört nevbet müte'âkiben âdemler gönderüp.”³⁴⁸

mücerrebü'l-etvâr: Ahval ve tavırları denenmiş. “Devlet-i Aliyyemizin mu'temedün aleyh ve emekdâr ve sadâkat-şî'âr ve mücerrebü'l-etvârî olup.”³⁴⁹

mümkinü'l-husûl: Olması mümkün, olabilir. “Merkûmun mümkinü'l-husûl olmayan bir şartın îfâsına tâbi' tutulmayacaklarına nazaran.”³⁵⁰

müttehidü'r-re'y: Aynı düşüncede olan. “A'zâ-yı meclisden bir zâtın re'yi diğerk müttehidü'r-re'y olan birkaç zâtın efkârına muhâlif olarak.”³⁵¹

rûz-merre: Her günü. “..Harem ve mahdumuyla dokuz nefer tebeasının rûz-merre masârıflariyçün.”³⁵²

sâbiku'z-zikr: Anılan, zikredilen. “Sâbiku'z-zikr olan câmi'-i şerîf ile musallâyı bi'l-külliyeye ibtâl idüp.”³⁵³

sâlifü'l-arz: Arzedilen. “Sâlifü'l-arz beş mâddeyi hâvî evrâk-ı tahkikiye nahiyenin eşrâf ve ahâlî-i mu'teberânından bi't-tahkik anlaşılmiş olmağla işbu evrâk-ı tahkikiye bi't-tanzim tasdik kılındı.”³⁵⁴

sâlifü'l-beyân: Beyan edilen. “İşbu Ramazân-ı şerifin evâhirinde sâlifü'l-beyân Gökçe yaylağı sahrâsına vusul ile.”³⁵⁵

³⁴⁰ BOA, HR. SYS, nr.2872/3 .(1916)

³⁴¹ Mustafa Sami Efendi, Avrupa Risalesi, s.25-39. (1840)

³⁴² BOA, HR. SYS, nr.2878/44 .(1920)

³⁴³ BOA, İrâde-Meclis-i Vâlâ, nr. 9114. (1852)

³⁴⁴ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 6748-A. (1795)

³⁴⁵ BOA, HR. HŞ. İŞO, nr.36/4. (1915)

³⁴⁶ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 437. (1783)

³⁴⁷ Sadık Rıfât Paşa, Avrupa ahvâli,Müntehabât-ı âsâr, s.1-12

³⁴⁸ BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm 413. (1559)

³⁴⁹ BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr. 7, s.71-77.(1724)

³⁵⁰ BOA, HR. HŞ. İŞO, nr.29/2-1, belge nr. 1/1,2. (1919)

³⁵¹ Takvîm-i Vekâyi', nr. 188. (1839)

³⁵² BOA, İrâde-Meclis-i Vâlâ, nr. 9114. (1852)

³⁵³ BOA, mühimme defteri nr.6, hüküm 1204. (1565)

³⁵⁴ BOA, HR Hu 2878/66

sâlifü’z-zikr: Zikredilen. “Sâlifü’z-zikr hanların keyfiyyâtına Devlet-i Aliyyenin vâkıf olması..”³⁵⁶

sâlifetü’z-zikr: Zikri geçen, anılan. “Makâle-i sâlifetü’z-zikrin ba’zı fikarâtını nakl ve ba’zı tefsîrât ilâvesiyle neşr etmektedirler.”³⁵⁷

tahammül-fersâ: Dayanılamaz. “Vâki’ olan taarruz ve tecâvüzleri pek ziyâde şâyân-ı esef ve tahammül-fersâ bir dereceye vâsıl olmuştur.”³⁵⁸

umûr-dîde: Tecrübeli. “Âsitâne-i saâdet-âşiyânımızın umûr-dîde ve kârı olup..”³⁵⁹

vâcibü’l-ittibâ’: Uyulması vacip olan. “Hükm-i şerif-i vâcibü’l-ittibâ’um vusul buldukda..”³⁶⁰

Edat ve bağlaçlar

Belgelerde kalıp hâlde geçtiği söylenebilecek edat ve bağlaçlara da birkaç örnek vermek istiyoruz:

berây: İçin. “..memnûnen avdet eyledikleri berây-ı ma’lûmât ma’rûzdur.”³⁶¹

berü: Beri, itibaren. “Bu bâbda haylî vaktten berü burada sefâret-i seniyyeye teblîgât-ı mükerrere icrâsiyla..”³⁶²

birle: İle. “Yehûd milletinin Avrupa’ya götürdükleri ulûm ve fûnûn-ı nâfiayı mülâhaza birle..”³⁶³

dahi: Daha “..ber-müceb-i emr Sulumanastır’a varılup görüldükde fi’l-hakîka kenîsenün keşîşleri kadimî olan keşîşhânelerine muttasıl hâliyâ bir keşîşhâne dahi ihdâs eyleyüp..”³⁶⁴

gayri ez...:den başka, ..ın dışında. “..gayri ez-eşyâ altmış yetmiş bin gurusluk altun iddiâsiyla..”³⁶⁵

mâ-adâ: ..den başka. “..yollar münsedd olduğundan mâ-adâ..”³⁶⁶

misillü: Gibi. “Vebâ hastalığına karantina usulü misillü bi’t-tecribe nice keyfiyetler ve çâreler bulmaktadırlar.”³⁶⁷

kaldı ki: Bununla birlikte, bundan başkaca. “..kaldı ki Dersaâdet’e gelen sefire kapuda olan kulları ve taraflarından hiç ferd gitmeyüp..”³⁶⁸

mine’l-cümle: Meselâ. “..bu bâbda dahi mülâhazât-ı lâzimeyi muhtevî ve mine’l-cümle protokolün ta’dilî zımnında vukû’ bulacak talebin..”³⁶⁹

şöyle ki: Açıklarsak.. “Bundan on sene evvel Kazan sancağı dâhilinde vâki’ Tatar mekâtibi müfettişi ile Kazandaki ulemâ ve müderrisîn beyninde bir ihtilâf zuhûr eylemişdi. Şöyle ki, müfettiş-i mûmâ-ileyh medreselerde birer Rus muallim bulundurmak husûsunda ısrâr idüp..”³⁷⁰

şu kadar ki: Ancak, ne var ki. “Zikr olunan bahçelerde diledikleri vechhle geşt ü güzâr idüp şu kadar var ki ahyânen serkeşlikleri zuhur eyledikde..”³⁷¹

³⁵⁵ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr 6748-A. (1795)

³⁵⁶ BOA, Ali Emîrî, I. Abdülhamid, nr. 1595. (1783)

³⁵⁷ BOA Y.A. Hus. Nr. 411/115. (1900)

³⁵⁸ BOA, HR. SYS, nr.2555/3, 99-101. (1919)

³⁵⁹ BOA, Nâme-i Humâyûn Def. nr.5, s. 19-22. (1688)

³⁶⁰ BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm 329. (1559)

³⁶¹ BOA, DH.KMS, 53-3/15. (1919)

³⁶² BOA, Yıldız Sadâret Husûsî, nr.167/45. (1881)

³⁶³ Tarih-i Amerika (terc. Ali Rıza), vrk.2a-3b (1858)

³⁶⁴ BOA, mühimme defteri nr.6, hüküm 1200. (1564)

³⁶⁵ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.339.(1783)

³⁶⁶ BOA, mühimme defteri nr.6, hüküm 1013. (1564)

³⁶⁷ Mustafa Sami Efendi, Avrupa Risalesi, s.25-39. (1840)

³⁶⁸ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 6720. (1805)

³⁶⁹ BOA, HR. HMS. İŞO, nr. 36/4 (1915).

³⁷⁰ BOA, Yıldız Sadâret Husûsî, nr.175/23. (1883)

³⁷¹ Mustafa Sami Efendi, Avrupa Risalesi, s.25-39. (1840)

Turkish Studies

Sonuç

Osmanlı arşiv belgelerinin Türk dili ve edebiyatı için önemi çok büyüktür. Bu belgelerde çabuk ve kısa yoldan anlatımı sağlayan bazı kelimeler kullanılmış olup, bu tür ifadeler belgeler üzerinde mesai harcandıkça daha çabuk farkedilmektedir. Kalıp hâle gelmiş olan bu ifadeler daha ziyade, zarf, edat, sıfat vd. olup yüzyıllarca kullanılarak yaygınlaşmıştır. Bu tür kelimelerin çoğunluğu Arapça olup, Türk dilinin yüzyıllarca ilişki içinde bulunduğu Farsça ve Arapça müşterek hâlde kullanılmış olanları da çoktur. Bu durum Türk dilinin ifade ve ibare zenginliğini daha da artırmıştır. Ancak, resmî arşiv belgelerinde geçen bu kalıp kelimelerin kullanım alanı nispeten dar kalmıştır. Dolayısıyla bu tür kelimeleri arşiv belgelerine mahsus kullanımlar olarak tanımlamak pek yanlış olmaz. Fakat, çoğu, devletle iç içe olan Divan şairleri için bu yargı pek geçerli olmayıp, Divan şiirinin ve şairlerinin devletle ve belgelerle iç içe olması, belgelerde geçen kalıplaşmış kelimelerin edebiyata ve topluma yayılmasını da beraberinde getirmiştir. Osmanlı belgelerinde kalıp sözler birkaç kategoride inceleyebilir. Çalışmalar daha ziyade diplomatika açısından ele alınmakta ise de, diplomatika dışında da epey bir kalıp kullanım görülmektedir. Bu çalışmada belgelerde sık geçen zarf, sıfat, edat vd. kelimeler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

A. Başbakanlık Osmanlı Arşiv Kaynakları

- BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.94-B, 94-L (yıl 1776)*
BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.36217 (yıl 1827)
BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.1334 (yıl 1785)
BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.333-B (yıl 1783)
BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.36912 (yıl 1826)
BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.58-B (yıl 1785) .
BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.36138 (yıl 1828)
BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.324-G (yıl 1783)
BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 324-B. (yıl 1783)
BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.6700 (yıl 1797)
BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 7620. (1802
BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 94-M (yıl 1776)
BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 339. (yıl 1783)
BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 6722-E. (yıl 1798)
BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 860-M (yıl 1784)
BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 36547. (yıl 1713)
BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 9992, 9978. (yıl 1790)
BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 7093. (yıl 1796)
BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr 6748-B. (yıl 1795)

Turkish Studies

- BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 31321. (yıl 1829)
- BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 40705-E. (yıl 1827)
- BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.6702-B. (yıl 1804)
- BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 58-A. (yıl 1785)
- BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.6686(1802).
- BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.6748-A(1795).
- BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.860 (1784)
- BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.6677-A. (1803)
- BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.860.(1784)
- BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.6679-A.(1800)
- BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.1164.(1788)
- BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.7616. (1802)
- BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.9932. (1791)
- BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.58-A. (1785)
- BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.6680-B. (1800)
- BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 1251-F (1783)
- BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.908. (1784)
- BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.7618. (1802)
- BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.168. (1786)
- BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 6722. (1798)
- BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 6694. (1795)
- BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 34805. (1827)
- BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 324-D. (1783)
- BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. nr.1743. (1798)
- BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 437. (1783)
- BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 6720. (1805)
- BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr.5, ss.220-222. (1696)
- BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr.5, s.219-220. (1696)
- BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr.5, s.197-198. (1710)
- BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr.5, ss.23-25, (yıl 1688).
- BOA, Nâme-i Humayûn defteri nr.5, ss. 19-22. (yıl 1688)
- BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr.6, s.98-100.(1704)
- BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr.6, s.197-198. (1710)
- BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr.7, s 65-66./1723

Turkish Studies

- BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr.7, s 237-239.(yıl 1731)*
- BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr.7, s 229. (yıl 1730)*
- BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr. 7, s.71-77.(1724)*
- BOA, Nâme-i Hümâyûn defteri nr.8,ss.123-124(1743)*
- BOA, Nâme-i Hümâyûn defteri nr.9. s.148. (1784)*
- BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr. 9, s. 221-222. (yıl 1788)*
- BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr.9, s.148. (1784)*
- BOA, A.DVN, nr.790, hüküm nr.100 (yıl 1501)*
- BOA, A.DVN, nr.790, hüküm nr.54 (yıl 1501)*
- BOA, A.DVN, nr.790, hüküm nr.407 (yıl 1501)*
- BOA, A.DVN, nr.790, hüküm nr.154 (yıl 1501)*
- BOA, A.DVN, nr.790, hüküm nr.22 (yıl 1501)*
- BOA, A.DVN, nr.1/3 (yıl 1767)*
- BOA, A.DVN. nr.790, hüküm 137. (yıl 1501)*
- BOA, A.DVN. nr.790. hüküm nr.182 (yıl 1501)*
- BOA, A.DVN. nr.790, hüküm 293. (1501)*
- BOA, ADVN nr.790, hüküm 204 (yıl 1501)*
- BOA, ADVN nr.790, hüküm 328 (1501)*
- BOA, A.DVN nr.790, hüküm nr.41 (1501)*
- BOA, A.DVN, nr. 790 hüküm 98. (yıl 1501)*
- BOA, A.DVN, nr. 790 hüküm 47. (yıl 1501)*
- BOA, A.DVN, nr. 790 hüküm 420. (yıl 1501)*
- BOA, A.DVN nr.790, hüküm nr.244 (1501)*
- BOA, A.DVN, nr.140, hüküm nr.257 (1501)*
- BOA, A.DVN, nr.790, hüküm nr.42. (1501)*
- BOA, A. DVN, nr.1, hüküm 56. (1778)*
- BOA, A. DVN, nr.790, hüküm nr.91. (1501)*
- BOA, A.DVN, nr.790, hüküm 93. (1501)*
- BOA, A.DVN, nr.790, hüküm 30. (1501)*
- BOA, A.DVN, nr.790, hüküm 21. (1501)*
- BOA, A.DVN, nr.1/56. (1778)*
- BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm no:834(yıl 1560)*
- BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm no:458(yıl 1559)*
- BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm no:625(yıl 1559)*

- BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm no:742(yıl 1560)
BOA, mühimme defteri 3, hüküm nr:1382 (yıl 1560)
BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm no:120 (yıl 1559)
BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm 441. (yıl 1559)
BOA, mühimme defteri nr. 3, hüküm 863. (yıl 1560)
BOA, mühimme defteri nr. 3, hüküm 342. (yıl 1559)
BOA, mühimme defteri nr. 3, hüküm 220. (yıl 1559)
BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm 585. (yıl 1559)
BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm 893. (yıl 1560)
BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm no:210(1559)
BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm 398. (yıl 1559)
BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm 463. (yıl 1559)
BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm 22. (1559)
BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm 196. (1559)
BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm 39. (1559)
BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm 413. (1559)
BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm 2. (1559)
BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm 329. (1559)
BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm 60. (1559)
BOA, mühimme defteri nr.6, hüküm:1219 (yıl 1565).
BOA, mühimme defteri nr.6, hüküm:1152 (yıl 1564).
BOA, mühimme defteri nr.6, hüküm:1001 (yıl 1564).
BOA, mühimme defteri nr.6, hüküm 1204. (1565)
BOA, mühimme defteri nr.6, hüküm 1200. (1564)
BOA, mühimme defteri nr.6, hüküm 1013. (1564)
BOA, Mühimme defteri, nr.32, hüküm 1134. (1564)
BOA, Mühimme defteri nr.32, hüküm 456 (yıl 1578)
BOA, mühimme defteri, nr. 32, hüküm 456. (yıl 1578)
BOA, Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzât, 175/23 (1883)
BOA, Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzât, 296/108(1894)
BOA, Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzât, 162/57 (1879)
BOA Yıldız Sadâret Husûsî Ma:rûzât,nr.337/133.(1895)
BOA, Yıldız Sadâret Husûsî Ma:rûzât,nr.177/50.(1884)
BOA, Yıldız Sadâret Husûsî Ma:rûzât,nr.219/29.(1888)

Turkish Studies

- BOA, Yıldız Sadâret Husûsî, nr.167/45. (1881)*
- BOA, Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzât, nr.167/29. (1888)*
- BOA, Y Mtv, nr. 210/109, (yıl 1900).*
- BOA Y. Mtv. nr. 210/109 (yıl 1901).*
- BOA, Y Mtv, nr. 120/109, (yıl 1895).*
- BOA, Yıldız Mütenevvi Ma'rûzât, 205/25 (1900)*
- BOA, Y. Mtv. nr.39/50. (yıl 1889)*
- BOA, Y. Mtv. nr.175/183. (yıl 1898)*
- BOA Y.Mtv, nr.14/28 (yıl 1884)*
- BOA, Yıldız Mütenevvi Ma'rûzât, nr. 14/95.(1883)*
- BOA, Y.A. Huş. nr. 497/21. (yıl 1905)*
- BOA, Y.A. Hus., nr. 525/70. (yıl 1908)*
- BOA, Y.A. Hus., nr. 526/142. (yıl 1909)*
- BOA Y.A. Hus., nr.413/134. (yıl 1901)*
- BOA, Y.A. Hus., nr.1763/32. (yıl 1884)*
- BOA, Y.A. Hus., nr.426/15. (yıl 1903)*
- BOA, Y.A. Hus., nr.413/8. (yıl 1901)*
- BOA, Y.A. Hus., nr.412/8. (yıl 1900)*
- BOA, Y.A. Hus., nr.511/48. (1907)*
- BOA, Y.A. Hus., nr. 176/32. (1884)*
- BOA, Y.A. Hus., nr. 507/5. (1906)*
- BOA, Y.A. Hus., nr. 389/74. (1898)*
- BOA Y.A. Hus. Nr. 411/115. (1900)*
- BOA, Yıldız Esas Evrakı, kısım 14, nr.382. (yıl 1880)*
- BOA, Y.A. Res., nr.117/77 (1902)*
- BOA, Yıldız, Kâmil Paşa evrâkı, nr.3433. (1910)*
- BOA, HR. SYS 2602-1/159-162. (yıl 1920)*
- BOA, HR. SYS nr.250/1 belge nr.96. (yıl 1892)*
- BOA, HR. SYS, nr. 258 1. belge nr. 37-58. (yıl 1902)*
- BOA, HR. SYS, 2872/2, belge nr. 19-33 (yıl 1916)*
- BOA, HR. HMŞ. İŞO, nr.36/4. 30677. (yıl 1912)*
- BOA, HR, SYS 2872/2, belge nr. 92-98. (yıl 1916)*
- BOA, HR. HU 2878/66.*
- BOA, HR.SYS 2877/5, belge nr.1,3-6 (yıl 1919)*

Turkish Studies

- BOA, HR.HMS İŞO, nr.29/2-4, belge 18/2 a, b. (1910)
- BOA, HR.SYS 259/1, belge nr.26-31 (yıl 1906)
- BOA, HR.SYS 259/1, belge nr.65 (yıl 1903)
- BOA, HR.SYS 2872/2, belge nr.167-175 (yıl 1916)
- BOA, HR.SYS 2872/2, (yıl 1916)
- BOA, HR. HMS. İŞO, nr. 36/4 (1915).
- BOA, HR. SYS 2872/2, belge nr.56-62 (1916)
- BOA, HR. SYS 2872/2, belge nr.19-33 (1916)
- BOA, HR. SYS, 250/1, nr.184. (1876)
- BOA, HR. SYS, 2592/1, nr.66. (1902)
- BOA, HR. SYS, 2872/3, nr.66. (1916)
- BOA, HR. SYS, 2544-16/16. (1920)
- BOA, HR. SYS, nr.4/1. (1849)
- BOA, HR. SYS, nr.2877/55. (1919)
- BOA, HR. SYS, nr.250/1, nr.95. (1876)
- BOA, HR. SYS, nr.259/1, nr.92-99. (1901)
- BOA, HR. HMS İŞO, nr.29/2-1, 14/1-2, S. (1913)
- BOA, HR. HMS İŞO, nr.29/2-4, 1 a,b,c. (1911)
- BOA, HR. SYS, nr.2872/3 .(1916)
- BOA, HR. SYS, nr.2878/44 .(1920)
- BOA, HR. HMS. İŞO, nr.36/4. (1915)
- BOA, HR. HMS. İŞO, nr.29/2-1, belge nr. 1/1,2. (1919)
- BOA, HR Hu 2878/66
- BOA, HR. SYS, nr.2555/3, 99-101. (1919)
- BOA, Ali Emîrî, I. Abdülhamid, nr. 963, (yıl 1780).
- BOA, Ali Emîrî, I. Abdülhamid, nr 1595, (yıl 1783).
- BOA, Ali Emîrî, I.Abdülhamid, nr. 760 (yıl 1783)
- BOA, Ali Emîrî, I.Abdülhamid, nr. 552. (1784)
- BOA, İrâde Husûsî, nr. 48. (yıl 1900)
- BOA, İrâde-Hâriciye, nr. 9707. (yıl 1860)
- BOA, İrâde-Meclis-i Vâlâ, nr. 6455. (1850)
- BOA, İrâde-Hâriciye, nr. 16642/3. (yıl 1877)
- BOA, İrâde-Meclis-i Vâlâ, nr. 6455. (yıl 1850)
- BOA, İrâde-Hâriciye, nr.11667. (1863)

Turkish Studies

- BOA, İrâde-Meclis-i Vâlâ, nr. 9114. (1852)*
BOA, İrâde-i Dâhiliye, nr.60716(1877).
BOA, İrâde-Hâriciye, nr. 15225. (1872)
BOA, İrâde-Hâriciye, nr 16642. (1877)
BOA, İrâde-Meclis-i Vâlâ, nr. 9114. (1852)
BOA,Cevdet Dâhiliye, nr.15122 (yıl 1783)
BOA, Cevdet-Dâhiliye, nr.11750. (1780)
BOA Cevdet Hariciye,nr. 1394, (yıl 1723).
BOA, Cevdet Hâriciye, nr. 4681. (yıl 1791)
BOA, Cevdet-Hâriciye, nr.3629. (1828)
BOA, Cevdet-Hâriciye, nr.9166. (1784)
BOA, Cevdet Hariciye, nr. 1349, (yıl 1731).
BOA, BEO-AMKT, nr. 15/40. (yıl 1844)
BOA, BEO-A.DVN DVE, nr.11/41. (1866)
BOA, BEO, dosya nr. 54/2, belge 342984.(1919)
BOA, Mu'âhedenâmeler, nr.56/15. (1879)
BOA, Mu'âhedenâmeler, nr.56/8. (1909)
BOA, Tapu tahrir defteri, nr.157 (yıl 1530)
BOA, Tapu Tahrîr Defteri, nr. 211. (1542)
BOA, Harbiye Taltîfât-Tevcîhât, dosya nr. 67/5 (1917)
BOA, DH.KMS, 53-3/15. (1919)
BOA, Ali Fuad Türkgeldi Evrakı, 9/75/3 Şubat 1922
Antep şer'îye sicili, nr.103 (yıl 1727)
Maraş ahkâm defteri, vrk. 61, hükm 2. (1786)

Diğer kaynaklar:

- Cerîde-i Havâdis, nr.151. (1843)*
Ebû Ali Sînâ (Abdülkerim Efendi), s.2-5. (yıl 1862)
Hoca Tahsin, Psikoloji, s. 26-30, (yıl 1894).
Hukûk-ı Nâs, Tasvîr-i Efkâr, nr.20. s. 4. (yıl 1862)
Meclis-i Ahkâm-ı Adliyede meşveret usûlü hakkında lâyiha
Mehmed Said, Mecmûa-i Fünûn, 5/186-196. (1862)
Mustafa Sami Efendi, Avrupa Risalesi, s.25-39 (yıl 1840).
Mühendis Fâik, Seyâhatnâme-i Bahr-ı Muhît, s.25-32. (1868)

Turkish Studies

- Münif Paşa, *Bedâyi'-i Edebiyye*, s.363-383.(1910)
 Münif Paşa, *Mecmûa-i Fünûn*, nr.14, s.74-77.(1863)
 Münif Paşa, *Sokrat üzerine, Müntehabât-ı Âsâr-ı Osmâniyye*, s.39-45.
 Pertev Paşa, *Lâyiha-i İttihâdiyye*. (1853)
 Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis, nr. 480-482 (yıl 1862)
 Sadık Rifat Paşa, *Avrupa ahvâli, Müntehabât-ı âsâr*, s.1-12
 Seyâhatnâme-i Londra, s 53-55, (1852).
 Takvîm-i Vekâyi', nr. 57, 176, 188 (yıl 1833, 1838,1839)
 Tarih-i Amerika (terc. Ali Rıza), vrk.2a-3b (1858)
 Tercümân-ı Ahvâl, nr. 34, s . 1-3, (yıl 1861)
 Tezkire-i Napolyon, s. 2-8 (yıl 1872)
 Vahan, *Mecmûa-i Fünûn*, nr. 8, s.343-353. (1862)
 Yakovaki (*Divan Tercümanı*), *Castera:Rusya Tarihi*, 1246/1831.

B. Bibliyografya

- AKYILDIZ, Ali. Tanzimat Döneminde Belgelerin Şekil Dil ve Muhteva Yönünden Geçirdiği Bazı Değişiklikler (1839-1856),*Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 15, 1995, s.221-237.
- ELİAÇIK, Muhittin. *Osmanlı Belgelerinde Yakın Anlamlı (Sinonim) Kelimeler*, Türk Dili, Ağustos 2000, s.178-201.
- GÖK, Necdet. *Osmanlı Beratları Kapsamında Diplomatika İlmi veya "İlm-i İnşâ"*, Selçuk Üni., SBE Dergisi, 2008/20, s.731-746.
- GÖKBİLGİN, Tayyip. *Osmanlı İmparatorluğu Medeniyet Tarihi Çerçevesinde Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmi*, İstanbul: 1979.
- İNALCIK, Halil. *Osmanlı Bürokrasisinde Aklâm ve Muâmelât*, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* I, 1980, s.1-14;
- İNALCIK, Halil. *Şikâyet Hakkı: 'Arz-ı Hâl ve 'Arz-ı Mahzarlar*, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* VII-VIII, 1988, s.33-54.
- KRAELİTZ, F. *XV.Yüzyılın İkinci Yarısında Türkçe Yazılmış Osmanlı Belgeleri*, Viyana, 1921.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir. *Münşeât Mecmualarının Osmanlı Diplomatîği Bakımından Ehemmiyeti*, Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri-Bildiriler, 30 Nisan-2 Mayıs 1986, İÜ Yayını, 1986.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat. *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul:Kubbealtı Akademisi, 1994a.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat *Diplomatik*", IX, DİA, İstanbul: 1994b.
- NEDKOV, Boris. *Osmanoturka Diplomatika i Paleografiya I*, Sofia:1966.
- ÖZTÜRK, Sait. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı ve Tarihi Gelişimi*, İstanbul: 1996.

-
- SAVAŞ, A. İbrahim. *Valery Stajanov'un 'Osmanlı Diplomatikası ve Paleografyasının Doğuşu ve Gelişimi' Adlı Eseri Hakkında Bir İnceleme*, Toplumsal Tarih, Temmuz, İstanbul: 1995.
- SAVAŞ, A.İbrahim. *Osmanlı Türkçesi ile Yazılmış Eserlerde Geçen Sıfat Grubu Kelimelerin Kullanım Özellikleri*, Türk Dili- Özel Sayı-, 1996, s.307-314.
- STOJANOV, Valery. *Die Entstehung und Entwicklung der osmanisch-türkischen Paleographie und Diplomatie*, Berlin: 1983.
- WRAY, Alison. *Formulaic Language and the Lexicon*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- ZAJACKOWSKI-REYCHMAN, J. *Zarys dyplomatyki osmansko-tueckiej, (İngilizce tercümesi: Handbook of Ottoman-Türkisch Diplomats, The Hague-Paris, 1968)*, Varşova: 1955.